

Kosztolányi japán versfordításait két cikkben dolgoztuk fel,¹ a munka kínai vonatkozású folytatását a második végén ígértük.² A költő kínai fordításai is két dolgozatot igényelnek, az elsőben a kínai költészet nyugat-európai és amerikai közvetítőit vesszük számba, majd Kosztolányi fordításainak forrásait rögzítjük, a következő majd a költő munkáját elemzi-értékeli, immár a kétséget kizáróan megállapított források fényében.

A kínai átköltőkre-közvetítőkre kétszer is utaltunk, egy régebbi dolgozatunkban Klabundra,³ a második japán közleményben pedig Arthur Waleyre.⁴ Itt az általunk addig fellelt nyugat-európai, kínai költészetet tárgyaló műveket is felsoroltuk;⁵ azóta ezek száma egyre nőtt; e cikkünk írásának idejére lényegében sikerült megszerezniünk az összes elérhető nyugati tolmácsolást. Először ezeket vesszük sorra, a megjelenés időrendjét, azonos időpont esetén angol, amerikai, francia, német, olasz sorrendet követve. Kosztolányi magyar elődjeire — a teljesség igénye nélkül — a közvetítők kapcsán utalunk.

I. A nyugati közvetítők

A fellelt első forrás Friedrich Rückert *Si King*-fordítása 1833-ból, Lacharme atya 1733-ban készült és Julius Mohl által 1830-ban megjelentetett latin szövege alapján; tudós utódja, Victor von Strauss szerint felületes, hibákkal teli, ám — szerintünk — könnyed verselésű, ma is élvezhető alkotás.⁶ Kosztolányi átköltései közül kettő található itt. A harmincas évek elejének terméke Sir John Davisnek, a kínai brit kereskedelem szuperintendensének, a kínai nyelv rajongó tanulójának a kínai költészet formai elemeit először áttekintő, a *Si King*-ből vett példaanyagú, a Tang-korszakra (i. u. 618–906), Li Taj-póra éppen csak hivatkozó kétnyelvű, rimes átköltéses munkája.⁷ Évtizedek múltán, 1862-ben jelenik meg a nagy tudós — Waley jellemzése — d'Hervey-Saint-Denys márki terjedelmes munkája, az aranykor, a Tang-dinasztia költőiből, alapos, a verselést, a formai elemeket számba vevő, a kínai karaktereket — egy szótagos képíráseleket,

¹ ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi japán versfordításai — forrásaik fényében*. ItK 1986. 246–274, Uő., *Kosztolányi japán versfordításai — forrásaik fényében* II. ItK 1990. 46–70. (A továbbiakban: ZÁGONYI, 86/3, ill. 90/1.)

² ZÁGONYI, 90/1, 70.

³ ZÁGONYI, Ervin, *Kosztolányi, az orosz líra tolmácsa*. ItK 1983. 693.

⁴ Vö. ZÁGONYI, 86/3. 246. 7, 10. j, 250. 41. j.

⁵ Uo. 247.

⁶ Friedrich RÜCKERT, *Schi-King*. Chinesisches Liederbuch gesammelt von Confucius, dem Deutsch eingeeignet von... Altona, 1833. (Az MTA Könyvtára; a továbbiakban — jelzése eztán „=” — MTA, RÜCKERT)

⁷ Sir John DAVIS, *Poeseos sinica commentarii. The Poetry of Chinese*. London, 1870. (Csak a második kiadást tudtuk megszerezni; Sunderland, Free Library Corporation; a Davis-jellemzést l. WILLIAMS — vö. 84. j. — 383.)

ideogrammákat — is tartalmazó, aztán harmincnégy költő hetvenegy versét gondos jegyzetek kíséretében adó kötetként.⁸ Prózafordításaival későbbi német átköltők, Hans Heilmann, Klabund s az utóbbi által Kosztolányi háborús verseinek egyik kínaiból közvetítője. Művét öt év múltán ismét francia gyűjtemény követi: Théophile Gautier lányának, Judith de Gautier-nek szintén prózai változatokat adó, anyagát témakörökbe osztó, kínai munkatárs közvetítésével készült könyve;⁹ pár verse Klabund révén jut el Kosztolányiig. Ez év terméke Alexander Wylie a tágabb értelemben vett kínai irodalom írásos termékeit csokorba szedő munkája, szépirodalmi szemelvények nélkül.¹⁰ Heinrich Plath viszont a klasszikus kínai irodalom két gyűjteményét veszi számba, adatait d'Hervey-Saint-Denys művéből merítve.¹¹ Az évtized vége és a hetvenes évek eleje hozza a misszionáriusból tudóssá, majd oxfordi professzorrá váló James Legge nagy vállalkozását, a kínai klasszikusok, Konfucius, Mencius műveit hét — később öt — kötetben adó nagy gyűjteményt.¹² Bennünket a *Si Kinget* tartalmazó — későbbi kiadásában — negyedik kötet érdekelt; a kétnyelvű szöveget és kimerítően gondos jegyzetanyagot adó mű a *Bosszú és A gárda panasza* első angol variánsait adja.¹³ Átköltéseit Legge aztán újrafirja: az első változat puritánságát barokkos zsúfoltságra váltva.¹⁴ 1973-ból való George Carter Sent folyóirat-publikációja is. Számunkra jelentős: belőle meríti Arany a kínai költészet minden bizonnyal első magyar nyelvű átköltéseit.¹⁵ Sent a következő évben dal- és balladafordításait kötetbe is foglalja,¹⁶ előszavában az európai népek népköltészete kapcsán a magyarokra, Edélyire (így!), Törökre, Gyulaira és Aranyra is hivatkozva. (Arany nem is sejtette, hogy szintén 1873-as közleménye jegyzetében általa elmarasztalt angol tudós a világ túlsó felén, Shanghaiban kelt előszavában rá is utal...)

A nyolcvanas évek terméke Victor von Strauss pontosságát és hűségét illetően kiváló, de helyenként pedáns és költőietlen *Si King*-kötete — Alfred Forke jellemzése, mások, így William Jennings és Otto Hauser a fordítási irodalom klasszikus remekének vallják —;¹⁷ az i. előtti Kína társadalmát, vallását, erkölcsét, gazdasági életét tárgyaló

⁸ D'HERVEY-SAINT-DENYS, *Poésies de l'époque des Tang*. Paris, 1862. (Bibliothèque Nationale; = HERVEY-SAINT-DENYS; Waley véleményét l. WALEY/2 — vö. 63. j. — 21.)

⁹ Judith de GAUTIER, *Le Livre de Jade*. Paris, 1928. (Már csak e harmadik kiadás volt elérhető; a második Waley szerint 1908-as; vö. WALEY/2 21; Bibliothèque de l'Arsenal; = GAUTIER/1)

¹⁰ Alexander WYLIE, *Notes on Chinese Literature*. (Példányunk utánnymomás: Taipei, Taiwan, 1964; Egyetemi Könyvtár, Debrecen)

¹¹ Heinrich PLATH, *Ueber zwei Sammlungen chinesischer Gedichte aus der Dynastie Tang*. München, 1869. (MTA)

¹² James LEGGE, *The Chinese Classics...in five Volumes*. Hong Kong, 1960; egy 1935-ös kiadás utánnymosása; 1873-ban még csak az első két kötet állt készen, vö. a 16. jegyzetben i.m. Függelék.

¹³ Uő., *The She King*. Hongkong, 1960; (= LEGGE/1; a kínai versekre a Kosztolányi adta címmel utalunk.)

¹⁴ Uő., *The Book of Poetry*. Chinese Text with English Translation. Shanghai, é.n. (1931?; Universitäts- und Statsbibliothek, Köln; = LEGGE/2)

¹⁵ George Carter SENT, *Chinese Lyrics*. *Journal of the North-China Branch of the Royal Asiatic Society*. New Series No. VII. Shanghai, 1873. 93–135 (MTA; a sorozat = JNCBRAS); Arany fordításait l. ARANY János, *Összes művei*. VI.k. *Zsengék, töredékek, röglönzések* 184–190, Sentnél l. 134, 102.

¹⁶ Uő., *The Jade Caplet In twenty-four Beads*. A collection of songs, ballads, etc. London, 1874. (University Library, Cambridge; a magyar utalást l. *Preface* IV–V, Arany Sent-hivatkozását i.m. 184.)

¹⁷ Victor von STRAUSS, *Schi-King*. Das canonische Liederbuch der Chinesen. Aus dem Chinesischen übersetzt und erklärt von... Heidelberg, 1880. (MTA; Jennings véleményét l. JENNINGS — vö. 23. j. — Forkéét l. FORKE/1 — vö. 29. j. — IX, Hauserét HAUSER/2 — vö. 47. j. — 5; = STRAUSS)

bevezetése fontos forrásmű; veretes jambusú szövegei közül *A gárda panasza* Klabundon keresztül jut el Kosztolányiig. Olasz jezsuita tudós, P. Angelo Zottoli hatalmas munkája egy öt kötetes „irodalmi kurzus”; az ötödik kétszázkilencven szemelvényt ad, kínai karakterekkel és nagyon pontos latin nyelvű prózafordítással — számunkra a kínai eredeti megközelítése szempontjából jelentős ezért a mű —.¹⁸ Anyagát a sorhosszak és a sorok karakter-száma szerint szedi szigorú rendbe; ez — mint Waley megállapítja — a későbbi kutatók számára félrevezető, s szerinte a latin nyelv sem ideális a kínai költészet fordítása számára.¹⁹ Camille Imbault-Huart, „Franciaország alkonzulja” publikációjában XIV–XIX. századi kínai költőket szólaltat meg, prózában.²⁰ Német — osztrák? — tudós adja a következő adalékot: August Pfizmayer, imponáló terjedelmű Po Csü-ji-kötete az első ilyen kísérlet; későbbi bírálói szerint bükkfanyelvű és sokszor félreértésekkel teli munkája elsősorban elbeszélő költeményeket ad, Kosztolányi lírai versanyagából egyet tartalmaz.²¹ Kínai élmény ihleti a japán irodalom későbbi nagy szakértőjének, Carl Adolf Florenznek, a tokyói egyetem majdani professzorának tizenkét darabból álló, két nyelvű Li Taj-po-közleményét is.²² Leendő japán irodalomtörténetének gyakorlatától eltérően itt még lényegesen bővítő, parafrázisos megoldásokkal él (az *Egyedül a Ging-Ting hegygel* például nála háromszoros terjedelmű).

A kilencvenes évekbe William Jennings, előzetesen „gyarmati káplán”, a hongkongi Szent János székesegyház plébánosa *Si King*-fordítása vezet be, két nyelvű, rimes variánsokkal.²³ A következő esztendőben lát napvilágot Herbert Allen Giles, a századforduló legjelesebb angol sinológusa — most még ningpói konzul, majd pedig a cambridge-i egyetem professzora — nagy kínai–angol szótára.²⁴ Francia adalék C(harles?) de Harlez gyűjteménye, a Csü (i.e. 1122–225.) és a Tang-korszakból vett szemelvényekkel,²⁵ valamint Camille Imbault-Huart kötete „Yuan Tsen-ts’ai” XVIII. századi kínai költő műveiből.²⁶ Guido Vitale báró könyve a pekingi utcákon hallott gyermekdalokat gyűjti össze, terjedelmes két nyelvű kiadványban.²⁷ Megjelenik — kínai költői életrajzi szótára után — Giles majd kétszáz átköltést tartalmazó antológiája, a *Si King* „ódáitól” egészen a XVIII. század költőig terjedő anyaggal; a szószerintiséget — Waley elismerő minősíté-

¹⁸ Angelo ZOTTOLI, S. J., *Cursus litteraturae sinicae*. Neo-missionariis accomodatus Auctore...E missione nankinensi. Volumen quintum *Pro rhetorices classe Pars oratoria et poetica*. Changhai, 1882. (Ex Bibliotheca Regia Berolinensi; = ZOTTOLI)

¹⁹ L. WALEY/3 — vö. 65. j. — 21.

²⁰ C(amille) IMBAULT-HUART, *Poésies modernes*. Traduites pour la première fois du Chinois accompagnées du texte original, et d'un commentaire qui en explique les principales difficultés. Peking — Paris, 1892. (MTA)

²¹ August PFIZMAYER, *Die elegische Dichtung von Chinesen*. Wien, 1888. (MTA; = PFIZMAYER; róla l. HAUSER/2 42, WALEY/3 21–22.)

²² Carl Adolf FLORENZ, *Beiträge zur chinesischen Poesie*. In metrischen Uebertragungen, mit Einleitung, Commentaren und den Originaltexten von... Mittheilungen der Deutschen G. für N. und Völkerkunden Ostasiens in Tokyo. Bd 5, 42. Heft, Im Juli 1889. Berlin — Yokahama, 43. (MTA; = FLORENZ)

²³ William JENNINGS, *The Shi King*. The Old „Poetry Classic” of the Chinese. A Close Metrical Translation, with Annotations by... London — New York (1891; National Central Library; = JENNINGS)

²⁴ Herbert Allen GILES, *A Chinese-English Dictionary*. London, Shanghai, etc. 1892. (MTA)

²⁵ C(harles?) de HARLEZ, *Poésies chinoises*. Extrait du *Magasin littéraire*. (Bruxelles?) 1892. (Bibliothèque Royale de Belgique; = De HARLEZ)

²⁶ C(amille) IMBAULT-HUART, *Poésies modernes*. Peking — Paris, 1892. (MTA; talán legszebb darabját, a költőnek lánya, „A-léang” halálára írt elégiáját Wilhelm Grube is lefordítja majd, vö. GRUBE — 1.34. j. — 294–298.)

²⁷ Baron Guido VITALE, *Pekineshe Rhymes*. Peking, 1896. (Bibliotheca Regia Monacensis)

se szerint — csodálatos találekonyssággal kombinálja a rímekkel; verseiből huszonhárom egyezik Kosztolányi anyagával, költőnk nem él szövegeivel.²⁸ A másik fontos mű Alfred Forke, a hamburgi egyetem majdani professzora három évtizeddel későbbi nagy gyűjteményét előlegező kötete.²⁹ Az elő-Tang-korszakbeli költők (i.e. 206–i.u. 589) megszólaltatásával Waley elődje, Li Taj-po háborús anyagával Klabund úttörő — bár költőnk által közvetlenül fel nem használt — őse. Szerelme a Han-korszak (i.e. 206–i.u. 589.), de a Tang-dinasztia két legnagyobbját, Li Taj-pót és Tu Fut is a legmagasabbra emeli, Goethéhez, Schillerhez mérve őket. Parafrázisos, trocheikus verselésű anyagából nyolc vers egyezik Kosztolányiéval. S végül a századvég terméke lehet Adolf Ellissen gót betűs füzetkéje; a Kosztolányi fordította lírikusokat Po Csü-ji képviseli csak, egy verssel.³⁰

Századunkba Giles ma is alapvető — s első — kínai irodalomtörténete vezet át; a lírai költészetet illető mondandóját idézett gyűjteménye szemelvényeivel illusztrálja.³¹ Ez esztendő — 1901 — adaléka E. H. Parker műve is, benne kínai vonatkozású írásait gyűjti egybe; a költészetet két *Si King*-darab és Hszi Csün verse, *A császárlány panasza* képviseli; ezt Forke és a maga szövegezésében adja.³² Francia részről Judith Gautier publikál kínai fordításokat.³³ Az 1902-es év fontos műve Wilhelm Grube nagyon alapos irodalomtörténete; Forke-szövegekkel illusztrál, a maga fordításában két Kosztolányi által is fordított verset ad.³⁴ James Byer Ball 1903-as könyve kis lexikon; az irodalom — a költészet — egy szócikk erejéig szerepel benne, a lírát — többek között — Tu Fu *Hüves, egyedül szépségével* című versének fordítása révén érinti.³⁵ Az 1905-ös év terméke L. Cranmer-Byng szemelvényes, rímes formájú *Si King*-izelítője,³⁶ valamint Sir Cecil Clementi „kantoni szerelmes dalokat” tartalmazó könyve,³⁷ végül pedig Hans Heilmann gyűjteménye.³⁸ Ő francia és angol elődök alapján készíti német változatait; háborús verseivel Klabund ösztönzője — és forrása — lesz; prózafordításaiból — ő ugyan rejtett ritmusról is beszél — hét egyezik Kosztolányi anyagával. Otto Hauser 1906-ban jelenteti meg az első önálló nyugati Li Taj-po-válogatást, mesteri párrímes fordításaiból hét esik egybe költőnkével; ő sem vele, sem Heilmann-nal nem él.³⁹ (Hauser Barna Já-

²⁸ Herbert Allen GILES, *Chinese Poetry in English Verse*. London — Shanghai, 1898. (London Library; = GILES/1.) — Életrajzi szótára: *A Chinese Biographical Dictionary*.

²⁹ Alfred FORKE, *Blüthen chinesischer Dichtung aus der Zeit der Han- und Sechs-Dynastie*. Aus dem Chinesischen metrisch übersetzt von... Magdeburg, 1899. (MTA; = FORKE/1)

³⁰ Adolf ELLISSEN, *Chinesische Gedichte*. Metrisch bearbeitet von... Leipzig — Wien, é.n. Meyers Volksbücher. (Studien-Bibliothek, Dillingen)

³¹ H(erbert) A(llen) GILES, *A History of Chinese Literature*. New York, é.n. (1901; példányunk az 1923-as kiadás utánnyomása; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; = GILES/2)

³² E. H. PARKER, *John Chinaman and a Few Others*. London, 1901. (Forfar, Free Library; = PARKER)

³³ Judith GAUTIER, *Poèmes Chinois de Tous les Temps*. In *Revue de Paris*, June 1901, 805–820. (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; = GAUTIER/2)

³⁴ Wilhelm GRUBE, *Geschichte der chinesischen Litteratur*. Leipzig, 1902. (Pécsi Egyetemi Könyvtár; = GRUBE)

³⁵ James Dyer BALL, *Things Chinese or Notes Connected with China*. Fourth Edition. Hongkong — Shanghai — Yokahama — Singapore, 1903. (MTA; = BALL)

³⁶ L. CRANMER-BYNG, *The Classics of Confucius Book of Odes (Shi-King)*. Az 1905-ös kiadás utánnyomása (National Central Library; = CRANMER-BYNG/1).

³⁷ Sir Cecil CLEMENTI, *Love-songs*. Oxford (1907, London Library)

³⁸ Hans HEILMANN, *Chinesische Lyrik vom 12. Jahrhundert v. Chr. bis zur Gegenwart*. In deutscher Übersetzung mit Einleitung und Anmerkungen von... München — Leipzig (1905, MTA; = HEILMANN)

³⁹ Otto HAUSER, *Li-Tai-Po: Gedichte*. I–II. Aus dem chinesischen übersetzt von... Vierte Aufla-

nos kis kötetének lesz majd a húszas évek elején egyik forrása.⁴⁰) Az 1907-es esztendő adalékai James Dyer Ball újabb, fordító elődjére, majd a Tang-korszak nagyjaira hivatkozó könyvecskéje,⁴¹ majd Hans Bethge első, d'Hervey-Saint-Denys-re, Gautier-re, Hellmannra alapozott, veretes rímtelen jambusú átköltésgyűjteménye; válogatása a *Si King*-től XIX. századi költőkig terjed.⁴² Nemes bánat átjárta, parafrázisos, az eredetit akár háromszorosára is bővítő variánsaiból tíz egyezik meg Kosztolányi anyagával, három verset közülük szerez, kettőt a *Modern költők* első, 1914-es kiadása számára — ezeket Bethge nagy külföldi antológiájában is megtalálhatta⁴³ —, egyet az 1921-es bővített változat részére. Bethgéből merít 1913-ban Kaffka Margit s két évtized múltán Juhász Gyula is.⁴⁴ Apró, de el nem hanyagolható adalék Richard Dehmel — Kosztolányi ismerte-fordította verseit — három Li Taj-po-átköltése.⁴⁵ Po Csü-ji nyugati útjához pedig L. Woitsch Waley szerint nagyon jól válogatott s Pfizmayerhez képest nagy haladást mutató kétnyelvű, ötvenkét fordítást tartalmazó kötete jelent fontos állomást.⁴⁶ Kosztolányi anyagából három vers található itt, ő majd a német tudós későbbi, 1925-ös művéből nyer egy itt még nem szereplő verset. Otto Hauser 1908-as kötetkéje nyugati forrásokból merít; a műves fordító párrímes formát alkalmaz; Kosztolányi anyagából két vers lelhető itt.⁴⁷ L. Cranmer-Byng 1909-ben járul hozzá igényes, magas szintű könyvével a kínai költészet megismeréséhez. Tizenkilenc költő ötvenhét versét adja, Kunfucius ódáitól egy XI. századi költő művéig.⁴⁸ Alapos bevezetőjében a kínai versformákat, a vallásnak a költészetre tett hatását vizsgálja; szerzőit méltatással vezeti be; bravúros rimelésű átköltéseit a húszas évek végének szakértője, V. W. W. S. Purcell élőknek, de túlságosan személyeseknek tartja. Kosztolányi anyagával négy, általa fel nem használt átköltés egyezik meg. A sort Otto Hauser irodalomtörténetének idevágó fejezete zárja le.⁴⁹

A tízes évek szemléljét ismeretterjesztő művel kezdjük, Giles kínai civilizációtörténetével: Kosztolányi a *Kínai és japán versek* bevezetésében — a cím említése nélkül

ge. Weimar, 1922 (Landesbibliothek, Weimar; = HAUSER/1). — Hausernek a századvégi kínai líráról is jelent meg füzete: *Die chinesische Lyrik (1872–1902)*, Weimar (1904), ezt nem sikerült megszerezniünk.

⁴⁰ Hausertől való a *Búcsú barátomtól*, a *Heggytetőn*, az *Ágyam előtt*, a *Bánat*. Vö. BARNA János, *Li-Tai-Po versei*. Makó, 1925. 18, 66, 69, 30, illetve HAUSER/1 II. k. 12, 30, I. k. 27, II. k. 33.

⁴¹ James DYER BALL, *Rhythmus and Rhymes in Chinese*. A Lecture on Chinese Poetry. Hongkong — Shanghai — Singapore — Yokahama, 1907 (MTA)

⁴² Hans BETHGE, *Die chinesische Flöte*. Nachdichtungen chinesischer Lyrik. Leipzig, 1907 (MTA; = BETHGE/1) — Bethgéről l. ZÁGONYI 86/3 252, 255–257.

⁴³ Hans BETHGE, *Di Lyrik des Auslandes der neueren Zeit*. Leipzig (1907; Pécsi Egyetemi Könyvtár, OSZK; = LYRIK) — A kötetről l. ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi és az orosz irodalom*. Bp., 1990. 124–125.

⁴⁴ KAFFKA Margit, *Kínai versekből (Wang Tschang Ling: Az egyszeri ifjú leányok, A Schi King-ből: Búcsú, Li Tai Po: A porcellán pavillon)*. Vasárnapi Újság, 1913. 32. sz. aug. 20. 627, vö. BETHGE/1 20, 7, 23. Juhász fordítása: *Li Tai Po: Az istenek tánca*. Az Est, 1923. júl. 15. in JUHÁSZ Gyula, *Összes művei*. Fordok. III. 1926–1934. 266, 401. („[...] a mélységesen egyszerű” költő „közel áll” „szívéhez” — írja.)

⁴⁵ RICHARD DEHMELE, *Aber die Liebe*. Zwei Folgen Gedichte. In *Gesammelte Werke*. Zweiter Band. Berlin, 1907. 62–66; (= DEHMELE)

⁴⁶ Dr. L. WOITSCH, *Aus den Gedichten Po-Chü-I's*. Peking, 1908. (Bibl. Univ. Lips; = WOITSCH/1; Waley véleményét l. WALEY/3 22.)

⁴⁷ OTTO HAUSER, *Die chinesische Dichtung*. Berlin (1908; = HAUSER/2)

⁴⁸ L. CRANMER-BYNG, *A Lute of Jade*. Selections from the Classical Poets of China. Rendered with an Introduction by...Wesport, Connecticut (az első kiadás 1909-es; = CRANMER-BYNG/2).

⁴⁹ OTTO HAUSER, *Weltgeschichte der Literatur*. Erster Band. Leipzig — Wien, 1910. 12–25. (OSZK)

— rá utal, s információkat is vesz tőle.⁵⁰ Lírai anyaggal először Charles Budd szolgál: harmincöt névvel jelölt, illetve ismeretlen költő verseit adja, az előbbiekkal Waley elő-Tang-korszakbeli átköltéseinek elődje. Bővítő, parafrázisos szövegei előtt vázolja — Waley szerint nagyon rosszul — a kínai vers technikáját és a kiválóbb költők életrajzát.⁵¹ Amerikai mű W. A. Martinnak a kínai irodalmat, vallást és filozófiát, nevelést áttekintő könyve.⁵² Versből pár mutatót kínál csak, így „a keleti Anakreon”, Li Taj-po Pityizálását. Ez év — 1912 — járuléka Anna Bernhardt Tao Jüan-ming-publikációja. Az elő-Tang-kor nagy költőjének (Waleynél T'ao Ch'ien, i. u. 365–427.) harminckilenc elégiáját adja, két nyelven, gondos életrajzi ismertetővel, rímes fordításban; Kosztolányi anyagával egy vers egyezik meg.⁵³ Német a következő állomás is, Elisabeth Oehler-Heimerdinger műve, 1913-ból.⁵⁴ Rímes-időmértékes fordításai elsősorban Li Taj-po és Tu Fu-anyagot szolgáltattak meg. Másik műve, „a nő szív hangjait” tartalmazó kis gyűjteménye; négy verssel Kosztolányi anyagából.⁵⁵ Helen Waddel könyve elsősorban i. e. XII.–i. u. VI. századi szemelvényekkel szolgál, a *Si King*ből, a Tang-korszak alkotásaiból Davis nyomán ad mutatót.⁵⁶ A világháború első esztendeje hozza Klabund (Alfred Henschke, 1890–1928) kis kötetét, a *Dumpfe Trommel und beraushtes Songot*; a d'Hervey-Saint-Denys, Judith és Gautier és Victor von Strauss szövegeire épülő, rendkívül expresszív nyelvű és képalakítású utánköltés-gyűjtemény a *Modern költők* 1921-es, második kiadásához fűzött *Háborús versek* egyértelmű és fontos forrása. Egy költeménye, *A gárda panasza*, majd a *Kínai és japán versekbe* kerül. (Klabund első magyar megszolgáltatója 1918 nyarán a szintén expresszionista Reiter Róbert.⁵⁷) Az 1915-ös év járuléka Ezra Poundnak ma is nagyra tartott füzete; tizenöt verse közül három vág Kosztolányi anyagába. Pound Ernest Fenollosa jegyzetei, valamint Mori és Ariga japán professzorok értelmezése alapján dolgozik; válogatása reprezentánsát, Li Taj-pót is félrevezető módon japán neve szerint — Rihaku — adja.⁵⁸ Számunkra kínai ver-

⁵⁰ H(erbert) A(llen) GILES, *The Civilisation of China*. London — New York, 1911. (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; = GILES/3) — Kosztolányi bevezetőjére — *Katé*, eredetileg *Katé (a kínai költészet barátainak)*, A Pesti Hírlap Vasárnapja (=PHV) 1931. ápr. 26. 4–5, máj. 3. 4, máj. 10. 5. — következő dolgozatunkban térünk vissza.

⁵¹ Charles BUDD, *Chinese Poems*. London — New York — Toronto — Melbourne, 1912. (University of Liverpool; = BUDD; Waley véleményét l. WALEY/5 — vö. 67. j. — 255.)

⁵² N. A. MARTIN, *The Lore of Cathay*. Or The Intellect of China. New York — Chicago — Toronto — London (1912., reprinted Taipei, 1971; Staatsbibliothek Preuss. Kulturbesitz; = MARTIN).

⁵³ Anna BERNHARDI, *Tau Yüan-ming (365–428)*. Leben und Dichtungen. Von...in Tien-tsin. In *Mittheilungen des Seminars für orientalische Sprachen* (= MSFOS) Berlin, 1912. 58–117. (MTA; = BERNHARDI/1)

⁵⁴ Elisabeth OEHLER-HEIMDINGER, *Chinesische Lyrik* gesammelt und übersetzt von...eingeleitet von Dr. W. Oehler. I. Neuere Lieder. In *Geist Ostens*. 1. Jg. Heft 3. München, 1913. 108–112. (= OEHLER-HEIMDINGER/1)

⁵⁵ Uő., *Das Frauenherz*. Chinesische Gedichte aus drei Jahrhunderten. Ausgewählt und aus dem Chinesischen übersetzt von... Stuttgart — Berlin — Leipzig, é.n. (Württ. Landesbibliothek, Stuttgart; = OEHLER-HEIMDINGER/2)

⁵⁶ Helen WADDEL, *Lyrics from Chinese*. London, 1942. (British Library)

⁵⁷ *Dumpfe Trommel und beraushtes Gong* (Kosztolányi meghatott nekrológjának magyarítása szerint *Tompa dob és részeg gong*). Nachdichtungen chinesischer Kriegeslyrik von... Leipzig (1914, MTA, ELTE Egyetemi Könyvtár; = KLABUND/1; KOSZTOLÁNYI megemlékezését l. *Klabund*, in *Ércnél maradóbb*. Bp., 1975. 388.) — REITER Róbert fordítása: *Thu Fu verseiből*. Ma, 1918. júl. 15. 85. Csak az *Indul a század* szó szerinti átköltését tartalmazza. — Klabund Li Taj-po-kötetét — *Li-Tai-Pe*, Leipzig („Geschrieben im März 1915”, Universitätsbibliothek, Leipzig) — 1929-es összesítő művében — vö. a 107. jegyzettel — vesszük számításba.

⁵⁸ Ezra POUND, *Cathay*. London, 1915. (British Library — ? —; = POUND)

129726

Dumpe Trommel und
berauschtes Gong

Nachdichtungen chinesischer Kriegslieder

VON

Klabund

MORE TRANSLATIONS
FROM THE CHINESE

by
ARTHUR WALEY
*Author of "170 Chinese Poems,"
"The Tale of Genji," etc.*

Im Insel-Verlag zu Leipzig

LONDON
GEORGE ALLEN & UNWIN LTD
MUSEUM STREET

CHINESISCH-DEUTSCHE
JAHRES- UND TAGESZEITEN

LIEDER UND GESANGE
VERDEUTSCHT VON
RICHARD WILHELM

MIT 16 NACHBILDUNGEN CHINESISCHER HOLZSCHNITTE

VERLEGT BEI EUGEN DIEDERICH IN JENA

1 9 2 2

Kosztolányi forrásaiból

THE JADE MOUNTAIN

A CHINESE ANTHOLOGY

Being Three Hundred

Poems of the Tang Dynasty
618-906

Translated
by
WITTER BYNNER

from the texts of
KIANG KANG-HU

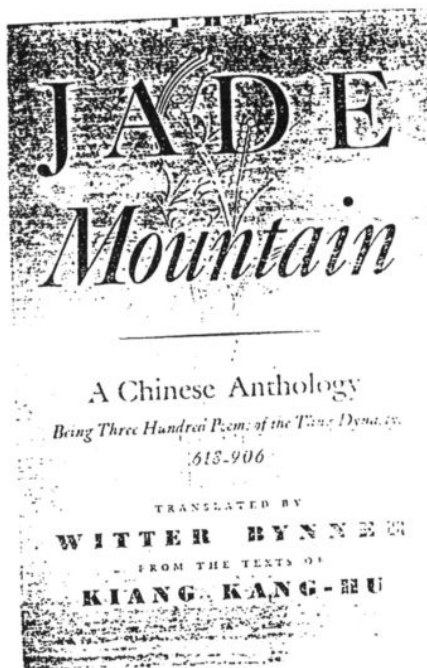
NEW YORK ~ ALFRED A. KNOPP ~ MCMLX

OF A
531

CHINESISCH-
DEUTSCHE
JAHRES-
UND
TAGESZEITEN

LIEDER
UND GESANGE

VERDEUTSCHT
VON
RICHARD WILHELM

Kosztolányi forrásaiból

seink „megfejtése” szempontjából fontos a jezsuita Léon Wieger kínai szótára, először ez évből.⁵⁹ Az 1916-os év jelöli L. Cranmer-Byng újabb kötetét, hosszú, gondos bevezetővel, a kínai költészet korszakairól. Rímes-időmértékes fordításai most is bővítők, Kosztolányi anyagából két verssel.⁶⁰ Német adalék ez évből Anna Bernhardi közleménye.⁶¹ Li Taj-po — verseket nyújt benne, kínai ideogrammákkal, szó szerinti, majd rímes-időmértékes fogalmazásban. Kosztolányi-anyag nála a *Vándor és a Pityizálás...* Az 1917-es évben szólal meg a kínai költészet ma is egyik legtragosabb tolmácsolója, a Rugbyben, a King's College-ban, majd Cambridge-ben tanult, később az aberdeen-i egyetem díszdoktorságát elnyert Arthur Waley (Arthur David Schloss, 1889–1966), a Tang-korszakot megelőző költészeti anyag bemutatásával; Kosztolányi leendő anyagából tizenkilenc verssel.⁶² Közleményét ugyanott egy újabb is követi, legkedvesebb költője, Po Csü-ji harmincnégy versével.⁶³ Az 1917-es esztendő jelöli a kezünkbe jutott példányban Otto Hauser újabb, rokonszenves kis gyűjteményét, mesteri párrímes megoldásokkal.⁶⁴ Két verse közös Kosztolányi anyagával. 1918-ban Waley említett publikációit — is — magába foglaló kötetét teszi közzé.⁶⁵ Bevezetőjében a kínai költészet korszakolását, verstechnikáját, a versek tematikáját adja, megfogalmazva fordítási módszerét is. Kosztolányi él is adataival, kötete előszavában. Az *A Hundred and Seventy Chinese Poems* százhetven átköltéséből Kosztolányi harmincnégyet vesz át a *Kínai és japán versek*, huszonkettőt a további — s majd az Illyés által az *Idegen költőkben* közreadott — publikációk számára. Waley még ez évben folytatja munkáját, megjelentetve Po Csü-ji újabb huszonkét versét meg egy prózai művét, egy Li Taj-po- és egy Tu Fu átköltéssel együtt.⁶⁶ Az utóbbiakkal csak kedvence eredetiségét illusztrálja a többi Tang-korszakbeli költőtárs homályos és terhes irodalmi utalásaival szemben. További közleményében a kínai versformákról értekezik, fölünyes tudás birtokában.⁶⁷ 1919-ben Li Taj-po-tanulmányával jelentkezik,⁶⁸ majd kötetbe foglalja újabb fordításait.⁶⁹ *A More Translations from Chinese* — vagy az 1918-as Po Csü-ji-közlemény — a hátrahagyott kínai fordítások Po Csü-ji anyagának általunk oly sokáig keresett forrása lesz. (Nálunk Kosztolányin kívül Szabó Lőrinc is tudott Waleyről: 1938-as emlékbeszédében — a Kisfaludy Társaság ülésén — a *Meztelenül* kötet szabadverseit veti össze az öreg Po Csü-ji Waley fordította verseivel.⁷⁰) Ez évben — 1919 — adja közzé a shanghai brit konzul, W. J. B. Fletcher imponáló, két kötetes, kétnyelvű válogatását.⁷¹ Tang-korszakbeli köl-

⁵⁹ Léon WIEGER, *Chinese Characters*. New York, 1965. (A Műszaki Egyetem Könyvtára; = WIEGER)

⁶⁰ L. CRANMER-BYNG, *A Feast of Lanterns*. Rendered with an Introduction by... (Chelsea, Public Library; = CRANMER-BYNG/3)

⁶¹ Anna BERNHARDI, *Li T'ai-po*. In MSFOS, Jahrgang XIX, Berlin, 1916. 105–138. (MTA; = BERNHARDI/2)

⁶² Arthur WALEY, *Pre-T'ang Poetry*. In Bulletin of the School of Oriental Studies London Institutén (= BSOSL). London, 1917. 33–52. (MTA; = WALEY/1)

⁶³ Uő., *Thirty-eight Poems by Po Chü-i*. Uo. 53–78. (MTA; = WALEY/2)

⁶⁴ Otto HAUSER, *Chinesische Gedichte aus der Han-, Tang- und Sung-Zeit*. Übersetzt und eingeleitet von... Weimar, 1917. (Deutsche Bucherei, Leipzig; = HAUSER/3)

⁶⁵ Arthur WALEY, *A Hundred and Seventy Chinese Poems*. London, 1923. (A második kiadás harmadik utánnomása; MTA; = WALEY/3)

⁶⁶ Uő., *Further Poems by Po Chu-i, and an Extract From His Prose Works with two Other T'ang Poems*. BSOSL, London, 1918. 96–112. (MTA; = WALEY/4)

⁶⁷ Uő., *Notes on Chinese Prosody*. In JNCBRAS, April 1918, 249–261. (MTA; = WALEY/5)

⁶⁸ Uő., *The Poet Li Po*. A.D. 701–762. London, 1919. (MTA; = WALEY/6)

⁶⁹ Uő., *More Translations from Chinese*. London, é.n. (National Central Library; = WALEY/7)

⁷⁰ V8. ZÁGONYI 86/3 267. 81.j.

⁷¹ W. J. B. FLETCHER, *Gems of Chinese Poetry and More Gems of Chinese Poetry*. Translated

tőket vonultat fel, főleg Li Taj-pót és Tu Fut; nyugat-európai mértékű versvariánsaival Kosztolányi kétszázötvenhat fordításának egy tizede egyezik meg; sorterjedelemben is bővítő megoldásait nem használja fel költőnk. Új hangot jelent a nagy nyugati fordítóegyüttesben az olasz Mario Chini munkája; hatvanöt Tang- és húsz Szung-korszakból való verssel; függetlenségét öt olasz átköltő-elődje munkáit is közli. A kötetben összesen kilenc vers azonos Kosztolányiéival.⁷² Az évtized utolsó termékei Waley két himnuszfordítása az i.e. X. századból, valamint francia részről Franz Toussaint Obata Shigeyoshi szerint szabad s gyakran töredékes prózafordításainak gyűjteménye.⁷³

A húszas években sem csökken — ha ugyan nem tetőzik — a kínai irodalom utáni érdeklődés Nyugaton. Bruno Belpaire kétnyelvű kötetében negyven Li Taj-po-vers prózafordítását adja, gondos elemzésekkel.⁷⁴ Közös vállalkozás Florence Ayscough és Amy Lowell műve; a tudós sinológusnő a bevezetőt írja — a jelképül szolgáló tárgyak, élőlények listájával, Li Taj-po és Tu Fu életrajzával —, s kötetvégi bibliográfiával is szolgál, a költőnő a rímtelen, sorszám-hű irodalmi változatokat fogalmazza meg, kínai specifikumokkal — „li”, „hsiao” — helyi szint adva egy-egy versnek. Hibájuk — William Hung három évtizeddel későbbi ítélete szerint —, hogy a karakterek értelmezésének túlbonyolításával éppen hogy pontatlanná válnak.⁷⁵ A japán (?) Shigeyoshi Obata kötetének Li Taj-po a tárgya.⁷⁶ Munkái rímtelenek, sorhossz-hűek; nyolc költeménye egyezik Kosztolányi anyagával, ő nem használja őket. Az általa fordított költemények részletes bibliográfiáját is adja. Waley most — 1922 — a zen-buddhizmus és a művészetek viszonyáról publikál.⁷⁷ Tsen Tsonming francia nyelven ad áttekintést a kínai költészet, a versformák fejlődéséről, a nagyok életrajzi vázlatával; szemelvényeivel d'Hervey-Saint-Denis-t idézi.⁷⁸ Francia adalék meg George Soulié könyve, melyben a XX. századi „zsurnalizmusig” tekinti át a kínai filozófiát, történelmet, irodalmat, színházat, a VII-X. század költészetét éppen csak érintve.⁷⁹ Az 1922-es év első német adaléka Bethge újabb, az első elveire épülő, d'Hervey-Saint-Denisre, G. Paultier francia *Si King*-fordítására (1872), Judith Gautier-re alapozott antológiája. Utánkölteit Gustav Mahlernek ajánlja; Kosztolányi nem él anyagával.⁸⁰ Eduard Erkes a kínai irodalmat tekinti át könyvében, lírai szemelvénye csak egy, Li Taj-po *Vándora*, Otto Hauser szövegével.⁸¹ A német fordítások történetében az áttörést Richard Wilhelm

into English Verse by... Second Edition, New York, 1966. (Stiftung Staatsbibliothek, Preuss. Kulturbesitz; = FLETCHER)

⁷² Mario CHINI, *Nuove bianche. Variazioni su motivi chinesi*. Lanciano (1918., utolsó lapján 1919; Biblioteca Nazionale Centrale, Firenze; = CHINI)

⁷³ Arthur WALEY, *Hymns to Kuan-Yin*. BSOSL, 1920. 145–147. (MTA); Franz TOUSSAINT, *La Flute de Jade. Poésies chinoises*. Paris (1920, Egyetemi Könyvtár, Szeged; = TOUSSAINT)

⁷⁴ Bruno BELPAIRE, *Quarante poésies de Li Tai Pé*. Texte, traduction et commentaire par... Paris, 1921. (MTA; = BELPAIRE)

⁷⁵ Florence AYSCOUGH, Amy LOWELL, *Fir Flower Tablets*. Poems translated from the Chinese by Florence Ayscough. English versions by Amy Lowell. London, 1922. (Sinologisch Institut, Leiden; = LOWELL)

⁷⁶ SHIGEYOSHI Obata, *The Works of Li Po The Chinese Poet*. Done Into English verse by...with an introduction and biographical and critical matter translated from the Chinese. New York City, 1922. (Bayrische Staatsbibliothek, München; = SHIGEYOSHI)

⁷⁷ Arthur WALEY, *Zen Buddhism and Its Relation to Art*. London, 1959. (Az 1922-es kiadás utánnyomása; National Central Library; = WALEY/8)

⁷⁸ TSEN TSONMING (a pekingi Nemzeti Egyetem „levelezője”), *Essai historique sur la Poésie chinoise*. Lyon, 1922. (École Nationale des Langues Orientales Vivantes; = TSEN TSONMING/1)

⁷⁹ Georges SOULIÉ, *Essai sur la Littérature Chinoise*. Paris, 1922. (Bibliothèque Nationale)

⁸⁰ Hans BETHGE, *Pfirsichblüten aus China*. Berlin, 1922. (MTA; = BETHGE/2)

⁸¹ Eduard ERKES, *Chinesische Literatur*. Breslau, 1922. (MTA; = ERKES)

(1873–1930) — negyedszázadon át egy német kolónia tanítója-lelkigondozója Kínában, 1924-től a Frankfurt am Main-i egyetem professzora — könyve, a *Chinesische Tages- und Jahreszeiten* jelenti. Immár szigorúan ragaszkodva az eredeti szöveg tömörségéhez és sorszámaihoz — a kínai vers mögöttes tartalmairól nyomatékosan szól is utószavában — az évszakok sorrendjében ötvennégy verset közöl; műve a *Kínai és japán versek* öt fordításának szintén sokáig rejtőzködő forrása.⁸² 1923-ban Giles teszi közzé addigi fordításainak végső összefoglalását; a sorszámot megtartja, tartalmi-stiláris többlet-díszítéssel ellátott szövegeit Kosztolányi nem használja.⁸³ Edward Thomas Williams, a kaliforniai egyetem professzora sok kiadást megérő, Kínát ismertető könyvét teszi közzé; a költészetet egy Li Taj-po-vers képviseli benne.⁸⁴ Ez év svéd adaléka Bernhard Karlgen műve, a kínai hangokról és írásról.⁸⁵ Waley régi kínai költészetből merítő, hosszabb elbeszélő költeményeket jelentet meg,⁸⁶ George Soulié de Morant pedig egy a Szung-korszakot bemutató közleményt.⁸⁷ A következő évben Tchang Fong hanchowi professzor Le Paon (= a Páva) Han-korszakbeli költőnő verseit ismerteti közönségével.⁸⁸ 1925-ből olvasható Louise Strong Hammond cikke, új adalékokkal a kínai verseléshez, anyagunkból csak Li Taj-po *Keserű szerelem* című versével.⁸⁹ Ugyancsak 1925-ös keltű L. Woitsch újraközlő, de többletet is adó kötete, a *Lieder eines chinesischen Dichters und Trinkers (Po Chüi)*, részben nyugat-európai, részben szabadabb formájú anyaga Waleyéhez képest is ad újat, mást; egy Kosztolányi-fordítás nyugati nyelvű fordítását csak nála találtuk meg.⁹⁰

A gazdag évtized második felének első adaléka Waley magas rangját jelzi: egy, a világlíra nagyjait nyújtó sorozat füzete az ő nevével — mint alkotó művészeivel — adja a jeles sinológus kínai műfordításainak javát.⁹¹ Az év nagy újdonsága Wilhelm elődjével egyenrangú, könyve kiállításának pazarságában minden addigi és későbbi ilyen publikációt felülmúló kínai irodalomtörténete; színvonalas rimes-időmértékes átköltéseiből Kosztolányi kettőt használ fel.⁹² Emlékezetes-szép mű Wilhelm kínai emlékeit összegyűjtő útirajzesszé-kötete is, ebből az évből, adalékokkal Kosztolányi bevezető

⁸² Richard WILHELM, *Chinesisch-deutsche Tages- und Jahreszeiten*. Jena, 1922. (Universitätsbibliothek, Elingen; = WILHELM/1)

⁸³ Herbert Allen GILES, *Gems of Chinese Literature*. In two volumes. I. Prosa. II. Verse. New York, é.n. (az 1965-ös kiadás utánnomása; = GILES/4)

⁸⁴ Edward Thomas WILLIAMS, *China's Yesterday and To-day*. Fifth Edition, New York, é.n. (Preussische Staatsbibliothek, Berlin; = WILLIAMS)

⁸⁵ Bernhard KARLGREN, *Sound and Symbol in Chinese*. London, 1923. (MTA)

⁸⁶ Arthur WALEY, *The Temple and other Poems*. London, é.n. (1923. MTA; = WALEY/9) A kötet i.e. IV.–i.u. V. századi költők műveit tartalmazza, bevezetésében visszautalva az *A Hundred and Seventy Chinese Poems*ben bemutatott Mej Sengre és Tao Csienre is —, Po Csü-ji elbeszélő költeménye — *The Temple* — és egy XI. századi ballada kivételével. Részletesen tárgyalja a kínai vers metrikai formáit is.

⁸⁷ Georges SOULIÉ, *Florigée des poèmes Song 960–1277*. Traduit par... Paris, é.n. (Bibliothèque Nationale)

⁸⁸ TCHANG FONG, *Le Paon*. Ancien Poème chinois. Paris, 1924. (École des Orientales Langues)

⁸⁹ Louise STRONG HAMMOND, *The Tunes of Chinese Poetry*. In Year Book of Oriental Art and Culture, 1924–1925. London, 1925. (British Library — ? —; = HAMMOND)

⁹⁰ L. WOITSCH, *Lieder eines chinesischen Dichters und Trinkers. Po Chü-i*. Leipzig, 1925. (MTA; = WOITSCH/2)

⁹¹ Arthur Waley *Poems from Chinese*. London, 1926. (University College, London Library; = WALEY/10)

⁹² Richard WILHELM, *Die chinesische Literatur*. Wildpark — Potsdam, 1926. (ELTE Egyetemi Könyvtár; = WILHELM/2; Kosztolányi bevezetőjében adatait is felhasználja; élt a sorozat — *Handbuch der Literaturwissenschaft* — Wilhelm Gundert írta japán kötetével is, vö. ZÁGONYI 86/3 267–270.)

Kátéjához.⁹³ Német nyelvterületen jelenik meg Vincenz Hundhausen kis antológiája, Kosztolányi-anyag nélkül.⁹⁴ Az 1927-es év két gyarapodása Tsen Tsonming kötete régi ismeretlen költők műveiből,⁹⁵ valamint Alfred Forke alapvető rendszerezése a kínai kultúrkör gondolatvilágáról.⁹⁶ Az 1928-as év jelzi a misszionárius-pap-professzor, Richard Wilhelm utolsó (?) művét, kínai kultúrtörténetét.⁹⁷ Az 1929-es esztendővel tetőzik a kínai irodalom nyugati ismertetése. Florence Ayscough önálló művel lép a közönség elé — Lowell 1925-ben meghalt —: megjelenteti Tu Fu életútjáról és költészetéről szóló munkája első kötetét,⁹⁸ fordításai segítenek bennünket a Tu Fu-szövegek értelmezésében. Tu Fu a tárgya Edna Worthley Underwood Chi Hwang-chu-val közösen készített művének is.⁹⁹ Kosztolányi anyagával hat verse közös. Mindennél jelentősebb számunkra Witter Bynner (1881–1968) könyve, melyet Kiang Kang-hu nyersfordításai alapján írt, a *The Jade Mountain*, Kosztolányi fő forrása.¹⁰⁰ A könyv csírája 1918-as, Bynner Kiang Kang-huval együtt oktatott a berkeley egyetemen; a nyájas tudós („a gentle Scholar”) elmélyítette benne a kínai költészet iránti érdeklődést. Bynner először Vang Vej-verseket akart csak fordítani, kínai társa ajánlatára kezdte el az 1763-ban Sun Chu által összeállított, háromszáztizenegy Tang-korszakbeli költeményt tartalmazó, a kínai irodalomkedvelők valóságos bibliáját jelentő, őket „gyermekkoruktól hajuk fehéredéséig elkísérő” antológia, a *T'ang-shih-san-pai-shou*, azaz a *Three Hundred Poems of the T'ang* fordításához.¹⁰¹ A különböző témájú és formájú verseket szerző szerinti betűrendbe szedi, bevezetéssel látja el könyvét, a tudós kínai a „shih” verselés legérzékletesebb magyarázatát adja, s bő jegyzetanyaggal is szolgál. A válogatás természetesen esetleges és véges; verstani ismereteink is alaposabbak ma.¹⁰² A kötet már 1921-ben kész — Ayscough és Lowell legnagyobb reműletére —, de csak nyolc év múlva lát napvilágot. E mű mellett periférikus jelentőségű számunkra V. W. S. Purcell egyébként szellemes tanulmánya a kínai karakterekről — egy pillanatra kezében akarja tartani vele a kínai írásjelek Maeterlinck két madarához hasonló, elszálló szellemét; tanulságosak számunkra fordítás-elemzései is.¹⁰³ E dús esztendő terméséhez tartozik Lim Boon Keng reprezentatív Csi-Jüan („Ch'ü Yüan”, született i. e. 332-ben)-fordítása,¹⁰⁴ valamint Mark van Doren nagy világköltészeti antológiájának kínai anyaga; a verseket

⁹³ Richard WILHELM, *Die Seele Chinas*. Berlin (1926. MTA; = WILHELM/3)

⁹⁴ Vincenz HUNDHAUSEN, *Chinese Gedichte in deutscher Sprache*. Weimar, 1926. (MTA)

⁹⁵ TSEN TSONMING (Professeur a l'Université Nationale de Koungton), *Anciens poèmes chinois d'auteurs inconnus*. Nouvelle Édition, Lyon — Paris, 1927. (École des Orientales Langues)

⁹⁶ Alfred FORKE, *Die Gedankenwelt des chinesischen Kulturkreises*. München — Berlin, 1927. (MTA; = FORKE/2)

⁹⁷ Richard WILHELM, *Geschichte der chinesischen Kultur*. München (1928, MTA; = WILHELM/4)

⁹⁸ Florence AYSCOUGH, *Tu Fu. The Autobiography of a Chinese Poet A. D. 712–759*. London — New York — Boston, 1929; (= AYSCOUGH; a II. kötetre von Zach hivatkozik, vö. a 122. j.-ben i.m. 428.)

⁹⁹ Edna Worthley UNDERWOOD and CHI HWANG CHU, *Tu Fu Wandered and Mistrel under Moons of Cathay*. Portland — Maine, 1929. (Bayerische Staatsbibliothek, München; = UNDERWOOD)

¹⁰⁰ Witter BYNNER, *The Jade Mountain. A Chinese Anthology. Being Three Hundred Poems of the T'ang Dynasty 618–906*. Translated by Witter Bynner from the text of Kiang Kang-hu. New York, Alfred A. Knopf, 1929. (Preussischer Kulturbesitz; = BYNNER)

¹⁰¹ Witter BYNNER, *Remembering a Gentle Scholar*, in BYNNER/78 — vö. 127.j. —, 3,4,6. (Bynner tanulmánya = BYNNER:BYNNER/78)

¹⁰² Vö. Burton WATSON, *Introduction to The Jade Mountain*. In BYNNER/78 16–17. (A Tang-korszakból negyvenkilencezer költemény maradt fenn. — Watson tanulmánya = WATSON: BYNNER/78)

¹⁰³ V. W. S. PURCELL, *The Spirit of Chinese Poetry. An Original Essay*. Singapore — Shanghai — Hongkong, 1929. (MTA; = PURCELL)

¹⁰⁴ LIM BOON KENG, *The Li Sao. An Elegy on Encountering Sorrows*. By Ch'ü Yüan. Shanghai,

Waley fordításában adja. (S fontos itt számunkra, hogy Kosztolányi mindama Bashō-fordításai, melyeket első japán dolgozatunkban feltételelesen véltünk Curtis Hidden Page ma már elérhetetlen fordításköteteiből eredőknek, valóban az amerikai professzortól s talán éppen itt együtt, hiánytalanul közölt szövegeiből adódnak.)¹⁰⁵ 1929-ből származik három német munka is. Alfred Forke három évtizeddel azelőtti, akkor jó fél-száz költő több mint másfélszáz versét tartalmazó antológiáját egészíti ki; huszonhét Li Taj-po-vers a régi anyagból való benne; elő-Tang-kori, Tang-korszaki költők — közöttük huszonnyolc Tu Fu-költemény és a Szung-kor (X.-XIII. század) majd száz verse gazdagítja anyagát.¹⁰⁶ Most is trocheikus, kettőzött sorszámú variánsokkal dolgozik, tizenhárom verse egyezik Kosztolányiéival, ő nem él velük. (A mű második kötete a kínai eredetit adja.) Az előző esztendőben elhunyt Klabund addigi fordításait — a *Dumpfe Trommel...*-t és Li Taj-po-válogatását is — magába foglaló posztumusz kötete, a *Chinesische Lyrik* száztizenhárom átköltést tartalmaz; hat vers forrása Kosztolányi számára.¹⁰⁷ A kínai anyag egy év múlva újra megjelenik, Lao-ce mondásaival is bővítve, egy, a költő összes keleti műfordítását tartalmazó kötetben.¹⁰⁸ Kosztolányi talán már az 1929-es publikációt használja; példányunk előzők-lapjának kézírásos ajánlása: „Kézcsókkal, tisztelettel 1930. III. 15. Ascher Oszkár”; meglehet, Kosztolányiné Harmos Ilonának; a költő első kínai műfordításai tudunkkal épp ezekből a hetekből valók.¹⁰⁹ A harmadik munka Hans Böhmé. Kis kötete virtuóz verstechnikájú, gazdag anyagot kínál; Po Csü-ji-fordításai — mint jelzi is — Waley szövegének rimés német variánsai (azt teszi velük, amit Kosztolányi is, de nem olyan szuverénen alkotó művész, mint ő).¹¹⁰ A húszas évek olasz adalékkal zárulnak: L. N. di Giura Li Taj-po-kötetet jelentet meg; egyéni úton járó válogatásának anyagából négy szöveg egyezik Kosztolányiéival.¹¹¹ A harmincas évek elején csitul a fordítási hullám: kimerült az anyag? csökkent az érdeklődés? Az előbbi a valószínűbb. Az első új, kétnyelvű mű Henry H. Harté. Tang-korszakbeli költőket szólaltat meg, rövidre tördelt sorú, fel-felbukkanó félrimű, ditirambikus variánsokkal, expresszív.¹¹² Hét verse egyezik Kosztolányi anyagával.

1929. Bayrische Staatsbibliothek, München — Csü Jüan művéből fordított Grube és Waley is — legelőször pedig d'Hervey-Saint-Denys. Vö. GRUBE 173, WALEY/9 18.

¹⁰⁵ Mark van DOREN, *An Anthology of World Poetry*. Edited by... In English Translations by Chaucer, Swinburne, Dowson, etc. London — Toronto — Melbourne — Sydney. 1929. MTA. — Curtis Hidden Page-től ered a *Prücsök*, a *Csatatér*, a *Tó*, sőt ezen felül az általunk kideríthetetlenül a Revon-Adler-vagylagossághoz sorolt *Aggastyán és Bogáncs* is; tőle származik Sanuki *Szirtje* is, a Fujiwara letaka-vers, a *Szilvafa* pedig nem Revontól — mint hittük — hanem E. Powys-Matherstől való. Vö. ZÁGONYI 86/3. 271–272, 264, 258, illetve van Doren *i.m.* 30–31, 29.

¹⁰⁶ Alfred FORKE, *Dichtungen der T'ang- und Sung-Zeit aus dem Chinesischen metrisch übertragen von...* Hamburg, 1929. (MTA; = FORKE/3)

¹⁰⁷ KLABUND, *Chinesische Lyrik*. Wien, 1929. (ELTE Egyetemi Könyvtár, = KLABUND/2)

¹⁰⁸ Uő., *Gesammelte Nachdichtungen*. China Japan Persien. Wien, 1930. (ELTE Egyetemi Könyvtár; = KLABUND/3)

¹⁰⁹ Vö. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Vasárnap. Kínai versek*. PHV, 1930. ápr. 13.4. — KOSARAS István fordításai is Klabund kötetére alapulnak, vö. *Négy japáni vers*. In *Új Idők* (= *ÚI*) 1933. jún. 25. 814. Valójában csak Ono no Komachi verse japán, a többi kínai: *Egyedül* — Li Tai-pe —, *Ház a szűben* — Tu Fu —, *A legyező* — Pang-csi-jü —, vö. KLABUND/2 40, 61, 15.

¹¹⁰ Hans BÖHM, *Lieder aus China*. Nachdichtungen chinesischer Lyrik. München (1929. MTA; = BÖHM)

¹¹¹ L. N. DI GIURA, *Poesie Di Li-Puo*. Lanciano (a bevezetés végén 1928, az utolsó lapon 1930; Biblioteca Nazionale Centrale, Firenze; = DI GIURA)

¹¹² Henry H. HART, *A Chinese Market*. Lyrics from the Chinese in English Verse. Peking — San Francisco, 1931. (Bayrische Staatsbibliothek; = HART/1)

Az 1932-es év hozza Cyrill Drummond de Gros Clark Szu Tung-po-kötetét,¹¹³ a következő év terméke L. Cranmer-Byng könyve; Waley és Bynner Ázsia-képével, Bynner fordításaival is polemizál benne.¹¹⁴ A francia Marcel Granet professzor a régi költészet felé fordul a következő évben; Kosztolányi anyagával egy fordítása, a *Reggeli párbeszéd* rokon.¹¹⁵ 1933-ból való Clara M. Candlin kis kötete, a Szung-dinasztia költőiből,¹¹⁶ Henry H. Hart pedig második művel gazdagítja választékát, többek közt sok Po Csü-jiversssel, a kínai vers „lelkét” és technikáját taglaló alapos bevezetés után.¹¹⁷ A munka számunkra alapvető fontosságú volt: másutt soha nem lelt bőségben tartalmazta a kínai költészet nyugati fordításainak bibliográfiáját, 1932-ig, alapul szolgálva kutatómunkánk teljességéhez. Kínai-francia adalék Sung-nien Hsu, a lyoni egyetem „francia doktorának” antológiája: az irodalom minden ágát áttekinti benne, beleértve a színházat és a filozófiát is.¹¹⁸ Prózai fordításai közt hat, Kosztolányi által fel nem használt versszöveget találunk. Mellékes hozzá képest Sirdal Ikbál Ali Shah „Ázsia lelkét és szellemét” szemelvényekkel illusztráló kötetének elenyészően kevés kínai anyaga.¹¹⁹ A Kosztolányi-közlemények végére esik a kínai átköltések két reprezentánsának, Gilesnak és Waleynek közös, addigi munkáikból válogatott kötete, a kínai költészet rangjának, nemzetközi értékének is hódolóan.¹²⁰ Giles-anyaggal Kosztolányi — jeleztük — nem él, Waleyből már előző, bővebb közleményei alapján kiválogatta mindazt, amire szüksége volt. Számunkra a kínai karakterek miatt volt jelentős; belőle idézzük majd őket.

A Henry H. Hart adta bibliográfia és egyéb, általunk már előtte is ismert kínai tárgyú kötetek által nyújtott forrásanyagból kilenc mű már elérhetetlen a külföldi könyvtárakban,¹²¹ párnak a megszerzése még folyamatban van.

Néhány, Kosztolányi fordítói munkájának befejezése, illetve halála után megjelent művel is számoltunk. Ilyen volt Erwin von Zach nagy prózai Tu Fu-fordítása; az

¹¹³ Cyrill Drummond de Gros CLARK, *Selections from the Works of Su Tung-p'o*. New York — London — Toronto, 1932. (Staatsbibliothek, München)

¹¹⁴ L. CRANMER-BYNG, *The Vision of Asia*. An Interpretation of Chinese Art and Culture by... London (1931. MTA; = CRANMER-BYNG/4)

¹¹⁵ Marcel GRANET, *Festivals and Songs of Ancient China*. London, 1932. (British Library; = GRANET)

¹¹⁶ Clara M. CANDLIN, *The Herald Wind*. Translations of Sung Dynasty Poems. Lyrics and Songs. London (1933.)

¹¹⁷ Henry H. HART, *The Hundred Names*. A Short Introduction to the Study of Chinese Poetry with Illustrative Translations by... Berkeley (1933, 1938.; University Library, Liverpool; = HART/2) — Itt mondok köszönetet az OSZK Könyvtárközi Kölcsönzés valamint a pécsi Egyetemi Könyvtár munkatársnőinek: kifogyhatatlan segítőkészséggel számolatlanul közvetítették részemre évek során át a külföldi könyvtárak sok-sok kötetét.

¹¹⁸ SUNG-NIEN HSU, *Anthologie de la Littérature Chinoise des origines à nos jours par...* Paris, 1933. (Bibliothèque Universaire; = SUNG-NIEN HSU)

¹¹⁹ Ali Shah Sirdal IKBAL, *The Oriental Caravan*. A Revelation of the Soul and Mind of Asia. Edited by... London, 1933. (Public Library, Bermondsey Libraires)

¹²⁰ Herbert A(llen) GILES — Arthur WALEY, *Select Chinese Verses*. Shanghai, 1934. (MTA; = GILES — WALEY)

¹²¹ Megjelenési évvel: Clement F. R. ALLEN, *The Book of Chinese Poetry*. London, 1891.; Isaac Taylor HAEDAND, *Chinese Mother Goose Rhymes*. New York, 1900.; James WHITALL, *The Book of Jade*. New York, 1900.; Uő., *Chinese Lyrics*. New York, 1923.; KIA-KIEN TCHOU et Armand GANDON, *Anthologie de la poésie chinoise*. Peking, 1927.; Arthur CHRISTY, *Images in Jade*. New York, 1929.; keltezés nélkül: Clara M. CANDLIN, *Poems, Lyrics and Songs*. London, é.n.; Gertrude JOERISSEN, *The Lost Flute*. Fisher Unwin, hely n. é.n.; T. Z. KOO, *Songs of Cathay*. Shanghai, é.n.

egész életművet adja, ezernégyszázhatvan költeményt.¹²² Munkáját majd 1952-ben — a kínai? — William Hung, a Harvard Egyetem professzora folytatja: ő megközelítően időrendbe szedi „a legnagyobb kínai költő” életművének legjavát.¹²³ Nyomdokain halad — az ausztráliai? — A. R. Davis, kisebb, de — tudtunkkal — legújabb Tu Fu-monográfiájával.¹²⁴ Munkáikra hivatkozunk majd: az ő többlet-ékítmény nélküli variánsaik közelítik meg valószínűleg leginkább a kínai eredetit. Waley 1937-ben a *Si King*hez készített jegyzeteit adja ki,¹²⁵ 1950-ben pedig Li Taj-póról publikál kismonográfiát.¹²⁶ Bynner kínai műfordításainak összesítő kötetére jegyzetben már utaltunk — tartalmazza Lao-ce-fordítását is —, előszói miatt: az egyikben ő emlékezik vissza kínai munkatársára, a másikban Burton Watson professzor fél évszázad távolából elemzi-értékeli a *The Jade Mountain* kínai eredetijét és Bynner munkáját.¹²⁷

II. Kosztolányi forrásai

1. A *Modern költők* (1914, majd 1921) kínai versei: Bethge, Klabund

1914-re esik a költő első híradása a kínai költészetéről. A *Modern költők* két kínai versét — mint jeleztük — Bethgéből meríti, a *Lyrik des Auslandes*ből, esetleg a vele egy esztendőben napvilágot látó *Die chinesische Flöte*ből. Ezek Csan Jo-szu („Tschan-Jo-Su”, XIX. század; Kosztolányinál és Réz Pál kitűnő összeállításában Csan-Jo-Lu, illetve Csan Jo-lu¹²⁸): *Asszony a tükör előtt* (*Die Frau vor dem Spiegel*, Lyrik 75, Bethge/1 75), Ma Huang-csung (1861 – ?): *Az árva szerető* (*Der Verschmähte*, Lyrik 70, Bethge/1 91). Az előbbi befejező részét közöljük (Kosztolányi részletszépességekkel árnyaló munkáját, „hűtlenségeit” következő dolgozatunkban tárgyaljuk majd):

Und blütenweiss liegt rings die Landschaft da,
Begossen von dem Silberlicht des Mondes,
So wie der weisse Leib des schönen Kindes
Verborgen in der stillen Kammer blüht...¹²⁹

Fehér-fehér-fehér a rónatáj,
A hold ezüst kantája öntözi,
S olyan-olyan, mint teste tavasza
A csöndes-édes éjen, a szobán...

Az 1921-es *Modern költők* anyaga egy *Si King*ből vett verssel bővül, a *Bosszúval*; Kosztolányi itt kétségkívül Bethge Judith Gautier-ből vett szövegével dolgozik: ebben — és Rückert régi változatában — kéri a lány a fiút a hajnalt s éji találkájuk végét jelentő kakas megölésére (*Rache*, Bethge/1 7, Rückert 95, Gautier/1):

¹²² Erwin von ZACH, *Tu Fu's Gedichte*. Übersetzt von Erwin von Zach 1872–1942. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1952. (MTA; = VON ZACH)

¹²³ William HUNG, *Tu Fu China's Greatest Poet*. Harvard University Press, Cambridge, 1952. (KLTE Könyvtára; = HUNG)

¹²⁴ R. A. DAVIS (University of Sydney), *Tu Fu*. New York (1971. MTA; = DAVIS)

¹²⁵ Arthur WALEY, *The Book of Songs*. London (1937, MTA)

¹²⁶ Uő., *The Poetry and Career of Li Po 701–762*. London — New York, 1950, 1958. (University of Southampton, The Library; = WALEY/50)

¹²⁷ Witter BYNNER, *The Chinese Translations*. New York, 1978. *The Works of...* III. k. (Staatsbibliothek, Preussischer Kulturbesitz; = BYNNER/78)

¹²⁸ Vö. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők*. Bp. 1914. 267–268; Uő., *Idegen költők*. I–II. k. Bp. 1988. (= IK/88); II. k. 194.

¹²⁹ Bethge forrásaiul — XIX. századi költőihez — angol prózai szövegekre hivatkozik. Vö. BETHGE/1 103; ezeknek nem sikerült nyomára bukkannunk.

Rückert:

**Auf! es ist Zeit du scheiden:
Enteill! und triff in Eil
Den Anfang unsrer Leiden,
Den Hahn. mit einem Pfeil!**

Bethge:

„Die Morgenröte,“ flüsterte sie bang,
„Nun mußt du fort! Wie soll ich das
ertragen?
Ha! Eh du gehst, nimm Rache an dem
Unhold,
Der uns so grausam auseinanderreißt!
Nimm deinen Bogen, schiesse diesen Pfeil
Dem Hahn ins Herz!“

Gautier:

— Ah! c'est l'aurore! il est temps! il est temps! Mais avant de t'éloigner, vengenos du celui qui nous sépare,
— Pends ton arc, et tue le coq.

Kosztolányi:

A „Virradat-” a lány sóhajtott,
„El kell szakadnunk! Mit tegyünk? Várj!
Előbb bosszuld meg a Kegyetlent,
Ki ily cudarul elrabol!
Vedd ijád és ezt a nyilat
Lődd a Kakas szívébe!”¹³⁰

Újabb nagy ösztönzést adhatott a költőnek későbbi kínai műfordításaihoz — bár addig újabb évtizednek kell majd még eltelnie — az antológia *Függelékeként* adott *Háborús versek* idevágó többletanyaga; Kosztolányi Klabund kötetéből, a *Dumpfe Trommel und Beraushtes Gong*-ból meríti. Li Taj-po három verse, *Az átkozott háború* (*Fluch des Krieges*, 36), a *Háború a Góbi sivatagban* (*Krieg in der Wüste Gobi*, 24), valamint a *Téli háború* (*Winterkrieg*, 34) Alfred Forke, illetve Otto Hauser szövegeinek egybevetéséből — és bővítéséből — származhat Klabund kötetében — vö. *Kampflieder I-III* (Forke/1 121), *Der Nordfeldzug, Der Marsch nach Norden* (Hauser/1 24–25),¹³¹ a két Tu Fu-vers, *A fiatal hadiasszony* (*Die junge Soldatenfrau*, 18) és az *Indul a század* (*Ausmarsch*, 12) d'Hervey-Saint-Denys → Judith Gautier → Hans Heilmann-közvetítéssel jut el a német költőig. Ő fel is sorolja őket — őket is — forrásaiként.¹³² Itt — és a következőkben — az egyes versek általunk fellelt összes fordításának helyét adjuk, a Kosztolányi publikációja, illetve a költő halála után közzétett nyugati szövegek helyét zárójelbe tesszük. *A fehér gólya* (*Der weisse Storch*, 11) előző, Klabund alapjául szolgáló szövegét nem találtuk meg; a szerző nála „Tschang-tü-tsi”, Kosztolányinál számunkra ismeretlen okból „Che-The-cu”. — *A fiatal hadiasszony* lelőhelyei tehát d'Hervey-Saint-Denys 111, Heilmann 63, Klabund/1 18, Oehler-Heimdinger/2 116, [Bethge/2 48, von Zach 163, Hung 141], az *Indul a századéi* pedig d'Hervey-Saint-Denys 88, de Harlez 17, Heilmann 53, Budd 110, Toussaint 100, [Ayscough 100, Bynner/78 200, Forke/2 68, Hart/2 123, Sung-nien Hsu 155, von Zach 26, Hung 64]. Az *Indul a század* egy részletét idézzük, d'Hervey-Saint-Denys, de Harlez, Klabund és Kosztolányi fordításában; a Kr. u. 750-

¹³⁰ A többi fordítónál — STRAUSS 157, LEGGE/1 151, JENNINGS 112, OEHLER-HEIMDINGER/2 29, GRANET 72 — a befejezés más; Oehler-Heimdinger szövegét idézzük: „Sie: Schon schwärmen Mücken hier,/ Sonst träumt ich noch mit dir./ Lässt du die Herrn nicht ein,/ Dann zürnen sie uns zwei'n.” — FRANYÓ Zoltán 1922-es írásában mindkét változat fordítását közli. Vö. *Kínai antológia. A Shi-King dalaiból*. In Tüz. Bécs — Bratislava (Pozsony), 1922. 1-2-3. sz. 59-63; kötetben: *Lírai világátjak*. Bp., 1967. 17-18.

¹³¹ Így a Háború a Góbi sivatagban bevezetése, az „Im Himmel die Plejaden tropfen Blut,/ Blut sickert in der Wüste Gobi Sand” Forke *Kampflieder II*-jének indításából, Lu-lan herceg fővétele az *Elend des Kriege*sből (Forke/1 124), a Téli háború bogycóként repedő bőr-kepe, utat álló vérszomjas tigrise Hauser *Der Marsch nach Norden*jének (vö. HAUSER/1 II. k. 24.) idevágó helyeiből. (FRANYÓ Zoltán majd fél évszázad múlva közvetlenül Forkéből, illetve Hauserből meríti háborús Li Tai-po- és Tu Fu-verseit; vö. *Ősi örökség*. Bukarest, 1973. 352–356, 361–363.)

¹³² Vö. KLABUND/1 42-43.

ben írt vers második szakának zárósorait, a tizenöt évesen hadbament s negyven évesen — egy pillanatra — hazatért katonák szavait adjuk:

d'Hervey-Saint-Denys:

Comme ils portaient, le chef du vil-
lage enveloppa de gaze noire leur tête
à peine adolescente;

de Harlez:

Au moment de leur départ, le chef de
leur endroit leur donna la bande de gaze
qui devait ceindre leur tête.

Klabund:

Als man uns (einst) einberief, die schwarze
Gaze unser junges Haupt umwand.
Ach, mit weissem Haupte kehrten wir zu-
rück —
und werden nun von neuem in die Schlacht
gesandt.

Kosztolányi:

Akkor hajunk fekete volt, mint sűrű, drága
gyapjuk.
Most meg ősz fejjel küldenek — és ezt
jutalmul kapjuk.

Kosztolányi — Klabunddal egyezően — harmadik személyre vált, megtartva elődje gondolatjeles központozását is, a „gaze noire”-t (d'Hervey-Saint-Denys szerint a fej köré csavart fekete fátolszövet a férfiaság jelképe, Forke majd a rekruták jeléről, a fejszalagról — Kopfband —, Bynner turbánjaikról — their turbans —, Sung-nien Hsu frontra való szalagról — bandelette au front —, Hung a férfiaság kalapjáról — caps of manhood — szól) Heilmann „sisak”-jától eltekintve, Klabund a francia szöveg(ek)ből veszi, Kosztolányi — nem ismerve a francia ős-közvetítők jegyzeteit, vagy talán a rímkenyszer miatt — a „gyapjú”-hasonlattal él.¹³³

2. A Kínai és japán versek (1931) közvetítői

(a) Még mindig Klabund

Az 1931-es kötet anyagául szolgáló publikáció-sorozat első — s első ihletőről árul-
kodó? — közleménye még mindig Klabundhoz kapcsolódik: a *Pesti Hírlap Vasárnapja*
idézett számában közölt hat vers élén *A gárda panasza* áll, ez — mint utaltunk rá, vagy
még a *Dumpfe Trommel*...-ből vagy az 1929-es gyűjtőkötetből, a *Chinesische Lyrik*ből
való. A vers — egy Kr. előtti 788-as szerencsétlen határmenti hadjárat emléket őrizi
— Strauss → Klabund — közvetítéssel jut el Kosztolányiig (*Klage der Garde*, Rückert
196, Legge/1 298, Legge/2 226, Strauss 296, Jennings 203, Klabund/1 7, Klabund/2
9); útját Legge puritánabb első, Strauss, Klabund majd Kosztolányi szövegével az első
versszak jelképezze itt:

¹³³ REITER Róbert sem él a „fekete géz”-képpel; szó szerint adja vissza Klabundot: „Mikor —
hajdan — besoroztak, a hajaink feketék voltak/ Őszen tértünk vissza — és most újra csatába
hajszolnak”; vö. az 57. jegyzetben *i.m.* — Klabund közvetítő voltáról teljes képpé kibontott
toldásai tanúskodnak a legérzékletesebben, így *A fiatal hadiasszony* negyedik versszakának teljes
szomorúfűz-metaforája: „Als ich mich noch meinen Eltern weihete (...) Eine grau und goldne
Trauerweide” — „Hajdan, hogy szülőim oldalán éltem (...) szürke és aranylóló szomorúfűz”.

Legge:

Minister of War,
We are the claws and teeth of the king.
Why have you rolled us into this sorrow,
So that we have no abiding place?

Strauss:

Reichsfeldmarschall!
Wir sind des Königes Gebiss und Krallen.
Was hast du in das Elend uns gestürzt,
Wo kein Verweilens bleibt uns Allen?

Klabund — és Kosztolányi — a harcot érzékeltető ősi metaforákat — karom-köröm, fog — a feudális háborúkat idéző szóképekre váltja át:

Reichsfeldmarschall!

Wir sind des Kaisers Leiter und Sprossen!
Wir sind wie Wasser im Fluss verflossen...
Nutzlos hast du unser rotes Blut vergossen...

Vezér!

Létrák vagyunk, a császár pillérei,
Mint víz enyészünk semmiségbe mi.
Vérünk hiába ontottad te ki.
Vezér!

A többi — s immár a *Chinesische Lyrik*ből nyert — hat vers közül Judith Gautier → Klabund-közvetítésűek a kötetzáró csoportot alkotó öt Li Taj-po-vers közül *Az örök vers* (*Das ewige Gedicht*, 66 Gautier 252, Bethge/1 17), a *Réten* (*Auf der Wiese*, 50, Gautier/1 183, Waley/6 26, Shigeyoshi 58), a *Si-Si* (*Si-Schy*, 38, Gautier/1 32, Bethge/1 30); d'Hervey-Saint-Denys → Klabund-úton jut el a költő a *Vándorhoz* (*Wanderer erwacht in der Herberge*, 48); a *Mámor* (*Selbstvergessenheit*, 37, Cranmer-Byng/3 45, Waley/6 29, Shigeyoshi 53, Böhm 35) és Vang Szeng-zsu *Távoli uram képe* (*Sie gedenkt des fernen Gatten*, 14, M. A. Canini in: Chini 170, Bethge/1 15, Cranmer-Byng/2 37) kisiklottak figyelmünkéből, mikor Klabund francia forrásai kezünkben voltak; minden valószínűség szerint Gautier két ciklusa, a *Le Vin* (177) és a *Les amoureux* (15) tartalmazta őket. *Az örök vers* háromféle indítását, majd a *Vándort* idézzük, itt huszonhárom közvetítő forrással kellett számolnunk:

Gautier:

Tout en faisant des vers, je regarde, de ma fenêtre les balancements des bambous; on dirait de l'eau qui s'agite; et les feuilles en frolant leurs épines, imitent le bruit des cascades.

Klabund:

Ich male Lettern, von der Einsamkeit
betreut.
Der Bambus wellt wie Meer. Aus Sträuchern
fällt der Tau wie Perlenschnüre.
A *Vándor*:

Kosztolányi:

Pingálgatok magam, betűket írva,
gyöngy harmatoz, bambusz zúg, mint a hab.

Klabund:

Ich erwache leicht geblendet, ungewohnt,
Eines fremden Lagers. Ist es Reif, der über
Nacht den Boden weiss befiehl?
Hebe das Haupt — blick in den strahlenden
Mond,
Neige das Haupt — denk an mein Wanderziel...

Kosztolányi:

Éjjel ocsúdok föl idegen ágyon.
A zúmara künn a tájat befűtta.
Föl a fejet — tekints a holdra vágyn.
Le a fejet — gondold a vándorútra.

Az árulkodó, a bizonyító, a kulcsszó a „Wanderziel” (Kosztolányi ezt konkrétabbá — s mégis elvontabbá — teszi a „vándorút”-tal); voltaképpen ez is a haza, a többiek néven nevezik. A fejlécűsgedést folytató mozzanatot idézzük: „et je pense à mon

pays" (d'Hervey-Saint-Denys 44), „et j'ai songé a mon pays" (Gautier/1 157), „cogito nativam patriam" (Zottoli 447), „and thoughts of home arise" (Giles/1 60), „und denke wieder an mein Vaterland" (Florenz 150), „Der Heimat denkend/ Das Haupt mir sinkt" (Forke/1 145), „piango pensando alla patria contrada!" (G. Vitale, in: Chini 171), „und denk' der Vaterland mein" (Grube 267; ő a vers eredetijét is adja, a vonatkozó rész az ő átírásában: *sze*¹ = gedenken *ku*⁴ = alt *hiang*¹ = Dorf, a kettő együtt: Heimat¹³⁴), „und denk' an mein Heimatland..." (Heilmann), „und denke meines Heimatlands" (Hauser/1 I. k. 27), „Und meine Heimat winkte mir von fern" (Bethge/1 34), „And sink to dreams — ti. my head — of thee — / My Fatherland, of thee!" (Cranmer-Byng/2 69), „Und denke, / Heimat, an dich" (Bernhardi/2 122), „Then hid them — ti. eyes — full of home's sweet memories" (Fletcher I. k. 25), „piango pensando alla patria contrada!" (G. Vitale, in: Chini 171), „et (je) pense à (mon) village natal" (Belpaire 33), „et je pense à mon pays" (Toussaint 121), „and think of the home of old days" (Lowell 74), „and thought of my far-off home" (Shigeyoshi 55), „Denk der Heimat mein" (Wilhelm/3 135), „I thought suddenly of home" (Bynner 53), „Seh niederwärts — o Heimat du!" (Böhm 38), „l'abbasso e al lontano mio villaggio penso!" (di Giura 35).

(b) Richard Wilhelm

Mint jeleztük, a kínai kultúra avatott ismerőjének és remek népszerűsítőjének, Richard Wilhelmnek két művével is élt Kosztolányi. A *Kínai és japán versek* forráskutatásunknak leginkább „ellenálló" csoportja — 66–67. lap — az általunk legutoljára fellelt 1922-es *Chinesische Tages- und Jahreszeiten*ből ered. Az ott fordított ötvennégy verset az évszakok sorrendjében adja Wilhelm. A *Nyár*-ciklusból való Vu Jün verse, a *Nyári este* (*Sommerabend in den Bergen*, 44), Li Taj-po négysorosa, az *Egyedül a Ging-Ting-heggyel* (*Mit dem Ging-Ting-Berg allein*, 44), az *Ősz*-csoportot a költő *Magányos hölgye* (*Einsamkeit*, 62) és egy ismeretlen verse, az *Éji egyedüllét* (*Nachteinsamkeit*, 66) képviseli (ez utóbbit Kosztolányi „Dzsang Giu-ling"-gel jelzi — Wilhelmnél „Dschang Giu Ling" —, ő az előző vers szerzője), a *Telet* pedig Liu Csang-king *Havas éjszakája* (*Schneenacht im Gebirge*, 82). Az *Éji egyedüllét* csak Wilhelmnél olvasható, a *Havas éjszaka* Fletchernél is (I. k. 184), a két Li Taj-po-versnek számos átköltését is megtaláltuk; itt az „*Egyedül...*" két változatának befejezésével „bizonyítunk":

Wilhelm:

Die Vögel alle flogen hoch und höher.
Und auch die letzte Wolke segelt fort ins
Blau
Nur einer bleibt ständig mir und näher:
Der Berg mit seinen Felsen erstem Grau.

Kosztolányi:

A madarak szállnak vidám körökbe,
a felleg is száll, aztán tovamegy.
Csak egy marad mellettem mindörökre:
komor, sötét szikláival a hegy.

A társhatározós befejezés csak Wilhelm és Kosztolányi sajátja, a többi fordító a fáradhatatlan egymásra nézést fogalmazza meg: „mutuo conspectui, utroque non fastidiente, unice adstat King ting mons" (Zottoli 439), „But we never tire of each other, not we, / As we sit there together, — the mountains and I" (Giles/1 60), „So sitz' auf

¹³⁴ Dolgozatom többi — idézendő — kínai karaktere hangalakjának közlésével Bányai Sándor, Li Taj-po *Búcsú barátomtól* című versének értelmezésével Bárdi László volt szíves segítségemre; útmutatásuk alapján a Wieger-szótárral dolgoztam; az ő mai „pinyin" jelölésű hangalakjaikat az ott használt Wade-Giles-jelölésre tettem át: ezzel élt Kosztolányi korának összes átköltője, de még William Hung is, az ötvenes évek elején.

Berges Halde ich/ Still und allein —/ Mein einziger Freund von aller Welt / Sollst Berg, du sein!" (Florenz 52), „Ich nur und der King-ting blieben stehn,/ Nimmer müd, einander an zu sehn" (Hauser/1 II. k. 30), „Unwearied gazing on each other,/ It and Ching-ting Shan" (Fletcher I. k. 32), „seguitamo a discorrere/ qui insieme...il monte ed io!" (Chini 86), „And I sit alone with the Ching-ting Peak, towering beyond./ We newer grow tired of each other, the mountain and I" (Shigeyoshi 57), „Nous nous regardons, (pour) nous deux jamais de satiété; Pourtant (je n') ai (plus que) le mont King T'ing" (Belpaire 60), „Zwei nur, nimmer sattgesogen,/ Sehn sich an — der Berg und ich" (Böhm 38), „Nur King-/ Ting,/ Der spitze Berg,/ Und der Zwerg/ Li-tai-pe/ Sind beständig, stehen, ragen unverwandt" (Klabund/2 51; az ő változata a legegynibb, de a költő büszke öntudatától épp a legmesszebb lévő), „di Ching-t'ing montagna agl'occhi stende!" (di Giura 39).¹³⁵ A *Magányos hölgy* esetén is Wilhelmét „választja" a költő, kilenc más átköltés (Gautier/1 107, Heilmann 50, Belpaire 17, Fletcher I. k. 33, Toussaint 44, Shigeyoshi 46, Bynner 27, Böhm 40, di Giura 37) „ellenében"; a „dalolgat" Kosztolányi toldása, s a tömörségében oly kifejező verset — Wilhelm szépen fejtegeti ezt utószavában¹³⁶ — kicsit kibillenti eredeti hangulatából:

Wilhelm:

Die Marmorstufen weiss vom Taue leuchten —
Die Nacht ist spät, das Kleid beginnt zu feuchten. —
Mit dem kristallinen Vorhang schliesst sie nun ihr Zimmer.
Da schaut den Herbstmond sie im Perlenschimmer.

Kosztolányi:

Harmat hull a márványlépcsőre már.
Ruhája nedves lesz, későre jár.
Bevonja kristályfüggönyét, dalolgat
Bámulja az opálos, őszi holdat.

Wilhelm remek irodalomtörténete — jeleztük a bevezetőben — két vers fordítására ösztönözte Kosztolányit: az egyik a „Yuö Fu" névvel jelölt *Katonadal* (*Altes Lied*, 118) — valójában a szűkebb értelemben vett Han-dinasztia (i.e. 206–i.u. 220) hivatalos énekeskönyvéből (Waley szavával „Music Bureau poems", Wilhelmével „Musikamt") való vers; a másik Pan Csie-jü költő *Legyező ősszel* című műve. Az utóbbi hat fellelt átköltése közül (*Fächer im Herbst*, Wilhelm/2 119, Giles/1 19, Forke/1 11, Martin 88, Hauser/2 11, Lowell 142) a német professzor illetékessége a nyilvánvaló; az ő illanó trocheuszait adja vissza — hasonló könnyedséggel Kosztolányi (a bevezető sorokat idézzük, a vers mindkét változatban tízsoros):

Wilhelm:

Neu und zart aus weissem Scheide,
Rein wie Schnee und frisches Eis
Ist des Fächers heitre Scheibe,
Wie des Vollmonds klarer Kreis.

Kosztolányi:

Oly fehér, oly olvadó,
mint a jég és mint a hó,
mint a halvány hold-szelet.

¹³⁵ Az utolsó két sor eredetileg: *Hsiang*¹ = mutual, to help, *k'an*⁴ to look at, *liang*³ = two, both, *pu*⁴ = no, not, *yen*⁴ = satiated/*Chih*³ = merely, only, *yu*³ = to have, to be, *Ching*⁴-*ting*² *shan*¹ = mountain, wall. — Itt tehát Wilhelm is él — mértéktartó — bővítéssel. — A karakterek utáni számok a szó „tónusát" jelzik.

¹³⁶ Vö. WILHELM/1 103–105.

Though mine is no ungraceful lay,
He cannot hear the words I say,
And I must sail at break of day . . .
And all this while the maple leaves
are fluttering to the ground.

—Li Po: General Hsien An

青山隔北郭，白水遶東城。此地一爲別，孤蓬萬里征。
浮雲遊子意，落日故人情。揮手自茲去，蕭蕭班馬鳴。

—李白：送友人

Where blue hills cross the northern sky,
Beyond the moat which girds the town,
'Twas there we stopped to say Goodbye!
And one white sail alone dropped down,
Your heart was full of wandering thought;
For me,—my sun had set indeed;
To wave a last adieu we sought,
Voiced for us by each whinnying steed!

—Li Po: Farewell

玉階生白露。夜久侵羅襪。卻下水晶簾。玲瓏望秋月。

—李白：玉階怨

Cold dew of night the terrace crown,
And soak my stockings and my gown;
I'll step behind
The crystal blind,
And watch the autumn moon sink down.

—Li Po: From the Palace

— 28 —

GILES

Abschied vom Freunde

* LI-TAI-PO *

AUF rauhen Pfaden durch das grüne Bergland
Gab ich dem Freunde das Geleit zum Norden
Hinauf, wo sich die große Mauer dehnt.

Dort schäumt ein Wasser und verliert sich silbern
Nach Osten hin. An jener Stelle war es,
Wo wir uns trennten mit bewegten Herzen.

Ich wandte mich und kehrte einsam wieder
Den Weg zurück; er kam mir endlos vor;
Der Himmel war bewölkt gleich meinem Sinn.

Bald schied die Sonne hinter dem Gebirg. —
Da fühlt ich tiefer noch und schmerzreicher
Die Trennung von dem vielgeliebten Freund.

Auf dem Gestrüpp der Heide hob ich dann
Noch einmal meine Hand, das letzte Mal,
In jene Richtung, wo er mir entschwand.

Mit einem langen Wiehern rief mein Pferd
Nach meines Freundes Pferd . . . Ein kleiner Vogel
Im Laubwerk nur gab seiner Sehnsucht Antwort.

— 28 —

BETHGE

La montagne aride (immédiatement) à la plaine unie (qui) finit et le
[doux pèlerin (dans) le grand désert et s'éveille.
La lune descend (c'est) un miroir céleste (qui) vole, les nuées naissent (re-
[sont) les maisons hautes (près) de la mer, nouées (l'une à l'autre).
De nouveau il a rejoint les eaux de (son) pays natal, (il est à) dix mille li.
[celui que j'ai accompagné au bateau en partance.

Plus poignante est la pitié : L'ami recouché. Dans un paysage
de rêve, avec la montagne et la rivière qui rivalisent pour rendre
le site attachant, Li Tai-Pé retrouve la place où il dut se séparer
d'un ami cher. Toute l'ambiance le lui rappelle : le soleil, les
nuages; il voit même sa main qui s'agit en un suprême geste
d'adieu. Le cheval de l'adieu hurle et dans cet appel de la bête,
il retrouve comme un écho de l'appel intérieur de son cœur à lui.

誰 送 此 青 送
手 出 地 山 友
白 蕩 一 橫 人
登 子 巧 北
去 意 別 郭
蕭 蕭 孤 白
蕭 日 落 水
班 班 落 棧
馬 入 里 東
嘶 傷 征 戍

Translation (comp. Gautier, p. 1-2).

La montagne aride.

La montagne verte lui fait face au Guilong du Nord et les eaux claires en-
[trent la ville, à l'est.
A cette place une fois (quand nous) séparâmes et (sa) voile solitaire (pour)
[dit mille li, est poétique.

BELPAIRE

CONGEDO

Verdi montagna stan di fronte al borgo nord,
e chiare acque circondan l'est della città.
In questo bel posto noi ci separiamo
e a me pare che come un filo di paglia
lontano te ne vada migliaia di leghe,
come nuvola fuggente innanzi al vento!
Ora al vecchio amico la tua dipartita
sembra un tramonto di sol senza ritorno!
Da lontano mi fai segno d'andar via
mentre del tuo cavallo sento il nitrito!

— 29 —

DIGIURA

Búcsú barátomtól

A németben is remek *Katonadal* indítását és befejezését is közöljük (Wilhelm nagy kifejező erővel váltogatja a sorhosszt):

Es heult der Herbstwind, es bricht mir das
Herz.
Traurig der Auszug,
Traurig der Eingang,
Ringsum die Leute, hat jeder sein Leid.
(...)

Üvölt az ős, a szívem megreped.
Mi katonák
megyünk tovább
és dúdoljuk a régi éneket.
(...)

Des Herzens Gedanken muss tragen ich
still und stumm,
Es geht ein Rad in den Eingeweiden herum.

A szomorúság virraszt, hál velem,
forgókerék szagattja a belem.

(c) Arthur Waley

Waley kötetéből, az *A Hundred and Seventy Chinese Poems*ből származik a *Kínai és japán versek* elő-Tang-korszakbeli anyaga — az ő behatárolása szerint az i.e. VIII. — az i.u. IV. századig —, valamint — két kivétellel — a már itt nagy számban közölt Po Csü-ji-költemények. Az előbbiekben Forke és Wilhelm az öt megelőző-követő közvetítőtársak (a csak általa megszólaltatott verseken túl természetesen); itt Hszi Csün és Mej Seng egy-egy versével illusztráljuk az eredetet. Hszi Csün verse *A császárlány panasza* (*Lament of Hsi-Chün*, 53, Forke/1 10, Parker 228, Wilhelm/2 119); szövege:

Waley:

My people have married me
In a far corner of Earth:
Sent me away to a strange land,
To the king of the Wu-sun.
A tent is my house,
Of felt are my walls;
Raw flesh my food
With mare's milk to trink.
Always thinking of my own country,
My heart sad within.
Would I were a yellow stork
And could fly to my old home!

Kosztolányi:

A népem adott férjhez engem
s mostan Kelet határinál
élek kietlen idegenben,
uram Wu-Sun király.
Sátor a házam énnekem,
és ponyva itt a fal,
nyershús a napi ételem
és kancatej az ital.
Mindig haza vágyom azóta,
a szívemen a bánat.
Jaj, bár lehetnék sárga gólya,
hogy vissza-vissza szálljak.

A magyar változat az angol hű leképezése. Még egy tartalmi mozzanatot ragadunk ki — a sorhosszeltéréseken kívül —, ezzel zárjuk ki a többi fordítás forrásvoltának lehetőségét; a „yellow stork” — eredetileg *gu-ku*³ = hóluđ¹³⁷ a többiekénél neve nélkül való „madár”, „sárga daru”, illetve „fehér hattyú”:

¹³⁷ Vö. WIEGER 613. — F. S. Couvreur szótára szerint — *Dictionnaire Classique de la langue chinoise*. Ho Kien Fou, 1911. (ELTE; = COUVREUR) — a karakterek rajzának kis eltéréseivel: perdrix = golyó madár.

Parker:

Ah! but this sad to dwell
 Here alone:
 Would I were winged to fly
 Back to home!

Wilhelm:

Ach, wäre ich ein weisser Schwann doch!
 Flüg ich zum fernen Land!

Forke:

Gelber Kranich sein
 Möcht ich gleich,
 Flög' dann schnell zurück
 In mein Reich.

Mej Seng — a mai irodalmi tudat szerint ismeretlen költő¹³⁸ — *Dalocska* című verse esetében (*Seventeen Old Poems* [2], 40, Giles/1 13, Heilmann 11, Pound 7, Bethge/1 11) vizuális, sortördelési bizonyítékok tűnnek először szemünkbe. A kínai eredeti tízsoros, soronként öt karakterrel, Waley az első hat sor első két-két ideogrammáját külön, rövid sorokká emeli ki, pergő-könnyeddé téve az így tizenhat sorossá nőtt költeményt. A kínai szöveg első két sorát is közöljük, érzékeltetésül:

<i>Ching</i> ¹ green, blue, black, grey	<i>ching</i> ¹ green, blue, black, grey	<i>hé</i> ² a river, a canal	<i>p'an</i> ⁴ a side or bank	<i>ts'ao</i> ³ plants with her- baceous, stems, grass
<i>yü</i> ⁴ bushy, dense	<i>yü</i> ⁴ bushy, dense	<i>yüan</i> ² a garden or orchard	<i>chung</i> ¹ middle, within	<i>liu</i> ⁴ a willow, debauchery

Kosztolányi — maga is mestere a sorhossz-tördelésnek¹³⁹ — megtartja a vers vizuális képét; Giles változata tízsoros, Heilmanné is, Pound (a hat ismétlés-párból kettő megjelenik nála, de nem külön sorokká kiemelten) szövege kilenc, Bethgéé tizenöt hosszú sorból áll. A fenti sorok megfelelőit közöljük:

Giles:

Green grows the grass upon the bank,
 The willow-shoots are long and lank;

Heilmann:

Grüner Rasen wächst am Ufer.
 Die Weidenschüsslänge stehn lang und dünn.

Bethge:

Am Ufer dehnt sich heller, grüner Rasen,
 Und junge Weiden nicken in die Flut.

Pound:

Blue, blue is the grass about the river
 And the willows have overfilled the close garden.

Waley:

Green, green,
 The grass by the river-bank.
 Thick, thick,
 The willow trees in the garden.

Kosztolányi:

De zöld, de zöld
 Ott a patakpart és a lanya domb.
 De dús, de dús
 Amott a kertbe minden fűzfalomb.

¹³⁸ Waley is feltételezen sorolja a verset tartalmazó sorozatot Mej Seng nevéhez; vö. WALEY/3 39.

¹³⁹ Vö. ZÁGONYI 90/1 66–67.

Waley illetékességét a Po Csü-ji-versekben az *Amikor éjjel viszontláttam Yung-Yangot* (*Stopping the Night at Yung-yang*, 156, Woitsch/1 9, Cranmer-Byng/2 66) három változatának befejezése jelezze; a negyven év után viszontlátott falu megváltozott-megszűnt létesítményeinek, a visszájukra fordult felszíni formáknak, a két folyó jellegének más-más megközelítése — és eltérő megnevezésük — egyfelől Cranmer-Byng és Woitsch, másfelől Waley, illetve Kosztolányi részéről egyértelműen Waleyt mutatja Kosztolányi forrásául (Woitsch 1925-ös, végleges szövegét idézzük, vö. Woitsch/2 95):

Cranmer-Byng:

No longer stands the old Moothall,
Gone is the market from the town;
The very hills have tumbled down
And stoned the valleys in their fall.
Only the waters of the Ch'in and Wei
Roll green and changeless as in days gone
by. (...)

Waley:

The old houses have all disappeared;
Down in the village none of my people are
left.
It is not only that streets and buildings
have changed;
But steep is level and level changed to
steep!
Alone unchanged, the waters of Ch'iu and
Yu
Passionless, — flow in their old course.

Woitsch:

Aber das alte Heim ging verloren.
Kein Freund wohnt mehr in der alten
Strasse.
Auch der Markt und das Amtshaus dünkt
mir verändert.
Ja selbst die Berge und Hügel erscheinen
mir anders.
Einzig des Chen und des Wei Gewässer
Sind unberührt in alter Grüne.

Kosztolányi:

A régi ház helyébe csonka rom,
nincs a falun egy ismerős, rokon.
Más utca vár, ha útnak eredek,
ami lapos volt, az ma meredek.
Csak két folyónk, a Chiu s az Yu
zúg csendesesen, — akár a régi bú.¹⁴⁰

Kosztolányi harmincnyolc verset zsákmányolt kötetéhez Waleyből. Ezek — a fentiek kivül — a következők: Csang Fang-seng: *Hazafelé vitorlázva* (*Failing Homeward*, 82, a *Dalocskához* hasonlóan egyéni-szép tördeléssel), Csen Ce-ang: *Kereskedők* (*Business Men*, 95), Fu Hszüan: *Asszony* (*Woman*, 65, Forke/1 27), *Lágy szél* (*A Gentle Wind*, 64), Hszi Kang: *Tao-ének* (*Taoist Song*, 64), Jüan Ti: *Eltaszított hitves* (*The Rejected Wife*, 90, Forke/1 63), Uő. (valójában — Waleynél — „Ch'en Wen-ti császár”): *Téli éjszaka* (*Winter Night*, 90, Forke/1 62; nála „Der Liang-Kaiser Tschien Wen-ti”), Lu Ju (Szung-korszakbeli költő): *Javas öreg* (*The Pedlar of Spells*, 98), Lu Jün: *Völgyi lak* (*The Valley Wind*, 69), Miao Hszi: *Halottvívők éneke* (*Bearer's Song*, 69), Mej Seng: *Halottjainkkal...* (*Seventeen Old Poems [13] Continuation of [12]*, 46), Névtelen: *A völgy túlsó végén* (*The Other Side of the Valley*, 36), Pao Csao: *Vörös hegyek* (*The Red Hills*, 87), *A trástudót besorozzák katonának* (*The Scholar Recruit*, 87), Po Csü-ji: *A hatvanöt éves költő meg egy tizenöt éves leány* (*Going to the Mountains with a little Dancing Girl, aged Fifteen*, 163, Böhm 50), *A kalap, melyet a költőnek Li Csien adott* (*The Hat given to the Poet by Li Chien*, 157, Woitsch/1 36, Böhm 45, Forke/3 95; jelentős eltéréssel a befejezésben¹⁴¹), *A korhely költő berüg, aztán éjszaka kijózanodik* (*After getting Drunk, becoming Sober in the Night*, 158), A

¹⁴⁰ Woitsch változatának eredetijét I. WOITSCH/1 9. Az eltérő folyómegnevezés Bányai Sándor szerint csak hangalaki, nyelvjárársbeli különbséget takar talán.

¹⁴¹ Waley — és Kosztolányi — szövege szerint a költőnek hajdan egy kalapot adó barát sírjának fái zúg az őszi szél — *Fen*² = a grave, a burial-ground, *shu*⁴ = tree, to plant, *cheng*⁴ = regular,

nagy paplan (*The Big Rug*, 157), *Arany-Harang* (*Golden Bells*, 120), *Betegség* (*Illness*, 12), *Csiu-Ku-ban vesztegelve tíz nap óta* (*Kept waiting in the Boat at Chiu-k'ou Ten Days by an adverse Wind*, 142, Hart/2 115), *Ebéd után* (*After Lunch*, 150, Woitsch/2 79, Böhm 51), *Egy könyvszekrényre, mely saját műveit tartalmazza* (*On a Box containing his own Works*, 160), *Emlékezés Arany-Harangra* (*Remembering Golden Bells*, 120, Böhm 46), *Gyermekek* (*Children*, 153), *Későnkelő öregember unokájával, A-Csui-val játszik* (*Rising Late and Playing with A-ts'ui, aged two*, 159; az „unoka” Kosztolányi téves értelmezése: A-Csui a költő ötvenhétéves korában született és három évet élt egyetlen fiúgyermek volt¹⁴²), *Lao-Cse* (*The Philosophers [Lau-Tzü]*, 166, Giles/2 164, Woitsch/2 59), *Öreg költő álma* (*A Dream of Mountaineering*, 164, Wilhelm/2 154), *Örülten dalolva a hegyek közt* (*Madly Singing in the Mountain*, 144, Woitsch/2 25), *Piros kakadu* (*The Red Cockatoo*, 149, Woitsch/1 34, Woitsch/2 98 — jelentős eltéréssel egymástól és Waley változatától is —, Böhm 44), *Utolsó költemény* (*Last Poem*, 168; ilyen címmel első közlésekor — *A Pesti Hírlap* Vasárnapja, 1930. júl. 7. —, kötetben: *Elégedettség*), Szu Tung-po (a Szung-kor nagy költője): *Fiam születésekor* (*On the Birth of his Son*, 98, Budd 150 — a vers nyolc sora itt huszonnégy —, Böhm 30), Tao Csien (= Tao Jüan-ming): *Részeg apa panaszkodik fiaira* (*Blaming Sons An Apology for his Drunkenness*, 76, Budd 150), *Vándorlegény* (*Poems by T'ao Ch'ien* [3/3, 73], Vang Csi: *Dévajkódás* (*Tell me now*, 95, Forke/3 23, [Hart/2 129]).

(d) Bynner

Az 1929-es év „bestsellere” — Amerikában mindenesetre — a kínai irodalom nyugati közvetítésének ebben a csúcs-esztendejében is Bynner kötete, a *The Jade Mountain* lehetett,¹⁴³ a siker híre Európába is el kellett hogy jusson. Kosztolányi — tudunkal — az idézett, 1930. április 13-i, Klabundból merítő közlemény után június 22-én már Bynnerből nyert verseket ad, ugyanott. Bynner a *Kínai és japán versek* negyvenöt költeményének forrása. Az eredetetés itt szerteágazóbb: a Tang-korszak jelesei nyugati közvetítők seregét vonzották, így sokkal nagyobb anyagból kellett kiszűrniünk bizonyítanunk Bynner forrás voltát. Kompromisszummal, jelképes számú példával dolgozunk itt is, utalva a kínai eredetire is.

Az egyik példánk Csen Ce-ang verse, három angol közvetítővel is, az *Ember*ek (*On a Gate-Tower at Yo-chou*, 15, Giles/1 43, Fletcher II. k. 198; a kínai ideogrammak helye: Giles-Waley 19):

<i>Ch'ien</i> ²	<i>pu</i> ²	<i>chien</i> ⁴	<i>ku</i> ³	<i>jen</i> ²
before, in time or in place	no, not	to see	ancient, old	a man
<i>hou</i> ⁴	<i>pu</i> ²	<i>chien</i> ⁴	<i>la</i> ²	<i>che</i> ³
after, be- hind, then,	no, not	to see	to come, the future	a final par- ticle, suffix

straight, the principal, just, *ch'iu*¹ = autumn, harvest, *feng*¹ = the wind, vö. WOITSCH/1 37 —, Forke szerint a barát szelleme növény-lébe vált át, a természeti erők harmóniájának megfelelően.

¹⁴² A — Waley szavával — kis „baby-boy”-ról írt két verset Woitsch le is fordította, *A-ts'ui*, illetve *Klage um meinen Sohn Ts'ui* címmel, vö. WOITSCH/2 46, WOITSCH/1 19; l. még FORKE/3 94, HART/3 112.

¹⁴³ A mű — belső címlapja szerint — 1929–1931 közt négy utánnymást ért meg; Bynner New Yorkban még egy könyve címével elnevezett kínai vendéglőre is akadt, mivel „fordításai talán jóra sikeredtek”, „vagy még inkább — fűzi hozzá szerényen — Kiang Kang-hu nevének varázsa miatt”. A jeles tudós Mao bőrtönében halt éhen, 1962-ben. Vö. BYNNER: BYNNER/78 8, 12.

posterity

<i>nien</i> ⁴ to think	<i>t'ien</i> ¹ heaven, the sky	<i>ti</i> ⁴ the earth, the ground, a place	<i>chih</i> ¹ mark of genitive	<i>yu</i> ¹ sadness, distant	<i>yu</i> ¹ sadness, distant
<i>tu</i> ² solitaire, single, only	<i>ch'uang</i> ⁴ sad, to pity	<i>jan</i> ² thus, so, however	<i>erh</i> ² and, also, together	<i>t'ü</i> ⁴ to weep	<i>hsia</i> ⁴ low, below, down, underneath ¹⁴⁴

Az elmosódó nyelvtani szerkezetű költemény változatai:

Giles:

My eyes saw not the men of old;
And now their age away has rolled
I weep — to think shall not see
The heroes of posterity!

Bynner:

Where, before me, are the ages that have
gone?
And where, behind me, are the coming
generations?
I think of heaven and earth, without limit,
without end
And I am alone and my tears fall down.

Fletcher:

Ah! none of the ancients before me I see.
And no one is following on after me.
From Heaven and from Earth how far
distant am I,
As lonely I sit here and mournfully cry!

Kosztolányi:

Jaj, én előttem mennyi nemzedék volt,
Jaj, én utánam mennyi jön özönben.
Oly véghetetlen a Föld és az Égbolt.
Csak én vagyok magam s szakad a könnyem.

Az ezerháromszáz éve — Tu Fu szerint kontár bírái igaztalan ítélete miatt — börtönben elpusztult költő versének Giles adta változata áll legmesszebb az eredetitől — és a Bynner-Kosztolányi-megfeleléstől —, az emberek-nemzedékek tovagördülésének metaforájával, a jövő generáció vers végére tételével, a „hősök” minősítés patetikus voltával; Fletcher fordítása hübb, a negyedik sorig párhuzamos Bynnerével — s így Kosztolányi-ével is —, a „gyászosan kiáltok” formula jelzi: nem ő költőnk forrása. (Bynner szövege a legtisztább, legharmonikusabb a kései magyar olvasó számára.)

Másik — szintén rövid — példánk Vang Vej verse, a *Bambuszok között* (*In a Retreat Among Bamboos*, 189, Zottoli 443, Giles/1 53, Fletcher I. k. 123, Wilhelm/2 141); Bynner és Kosztolányi szövege után a többi átköltés utolsó sorával „bizonyítunk” — a szituációt jelző „Leaning” is csak Bynner-Kosztolányi megoldás, másutt „ül” a költő:

Leaning alone in the close bamboos,
I am playing my lute and humming a song
Too softly for anyone to hear —
Except my comrade, the bright moon.

Fekszem, köröttem bambuszok.
A lantomon lágy dal buzog.
Oly szép, ne hallja fül soha,
csupán te Hold, vén cimborá.

¹⁴⁴ Magyarul tehát körülbelül így: Előtt(en) nem lát(om) a régi ember(eket). Később nem lát(om) jönni (őket). Gondol(ok) az égnek és a földnek (a) távolság(ára). Magam szomorú(an) tehát sír(ok) lefelé.

S az utolsó sor a többiekénél: „Clara luna venit me illuminare (Zottoli), „No eye to see me — save the moon” (Giles), „But we behold each other — ti. no mortal can my spy, — the lucent Moon and I” (Fletcher), „Der lichte Mond leuchtet mir vertraut” (Wilhelm).¹⁴⁵

A Bynner-közvetítésű versek — a fentiekén kívül —: Cen Sen („Ts'en Ts'an"): A pekingi kengyelfutó (*On Meeting a Messenger to the Capital*, 136), Izenet Tu Fu császári főszámvevőnek a Bal Palotába (*A Message to Censor Tu Fu at His Office in the Left Court*, 136), Cuj Tu („Ts'ei T'u"): Magányos vadlúd (*A Solitary Wildgoose*, 145), Csang Csi-en: Buddhista remetelak (*A Buddhist Retreat Behind Broken-Mountain Temple*, 7, Giles/1 92, Fletcher I. k. 216, Chini 100, Forke/3 82, Hart/1 50; a bizonyító terminológia-variánsok jó példája: a „Buddhista remetelak” az utóbbiaknál „Dhyana's hall”, „the cell of silence”, „die Andachtshalle”, „Convento”, illetve „the garden of meditation”), Csang Csiu-ling: Amikor a holdra bámultam s a távollevő kedvesre gondoltam (*Looking at the Moon and Thinking of One Far Away*, 20, Giles/1 48, Forke/3 25), Csi-vu Csi-en: Csónak tavasszal a Yo-Ya tapon (*A Boat in Spring on Yo-Ya Lake*, 23, Lowell 125), Csin Tao-jü: Szegény leány (*A Poor Girl*, 21), Csiu Vej: Füstbe ment látogatás egy remeténél (*After Missing the Recluse on the Western Mountain*, 22, Lowell 125), Ho Cse csang („Hê Chih-chang"): Vándor (*Coming Home*, 36, Chini 56, [Sung Nien-hsu 140]), Hszüe Feng: Idill a császári palotában (*Palace Poem*, 40), Jüan Csen: Hű hitves siratása (*An Elegy [III]*, 216), Szegény ember a feleségéről (*An Elegy [II]*, uo.), Züllött költő siratja a feleségét (*An Elegy [I]*, 215; a három rész együtt — mint Bynnernél is —: Fletcher II. k. 191–192), Li Ji: Fuvolaszó Shi Hsiang felől (*On Hearing a Flute at Night from the Wall of Shou-hsiang*, 87, Wilhelm/1 60), Li Pin: Falum határában (*Crossing the Han River*, 52, Giles/4 385, Hart/1 13), Li Taj-po: Pityizálás a Holddal (*Drinking Alone with the Moon*, 60; Kosztolányi az utolsó két sort — „...Shall goodwill ever be secure? / I watch the long road of the River of Stars” — egész kivételesen nem fordítja le;¹⁴⁶ Zottoli 495, Giles/1 61, Hauser/1 II. k. 22, Bethge/1 36, Dehmel 63, Forke/1 132, Fletcher 13, Waley/6 25, Toussaint 39, Lowell 39, Shigeyoshi 83, Böhm 36), Li Sang-jin: A névtelen leánynak (*To One Unnamed*, 81), Izenet két ponttyal (*A Message to Secretary Liung-hu*, 74), Levél esős éjszakán távoli barátomhoz (*A Note on a Rainy Night to a Friend in the North*, 78, Giles/1 134, Hart/1 11), Tücsök (*A Cicada*, 76), Liu Cung-jüan: A folyó mellett (*Dwelling by a Stream*, 99), Liu Fang-ping: Zöldszelyem ablakomban (*A Moonlight Night*, 95, Giles/1 154), Liu Sen Hszü: Kék tavasz (*A Poem*, 96, Hart/1 38, kettős sorterjedelembe), Lo Ping-ang: Politikai fogoly éneke (*A Political Prisoner Listenig to a Cicada*, 102, d'Hervey-Saint-Denys 181), Meng Hao-zsan: Közelítő tél (*Memories in Early Winter*, 113), Juan buddhista paphoz (*From Ch'in to the Buddhist Yuan*, 111; a harmadik sort Kosztolányi két változatban is adja, a Pesti Hírlap Vasárnapjában — 1931. március 22. — „Állásom az Államnál is letennem”, kötetben: „Állásomat is biztosan letennem”), Po Csü-ji: Árva szerető (*A Song of the Palace*, 118, Giles/1 123), Liu barátomhoz (*A Suggestion to My Friend Liu*, 56, Zottoli 451, Chini 118, Forke/3 93), Tu Fu: A nagy miniszterelnök sírjánál (*On Leaving the Tomb Premier Fang*, 151, [von Zach 377]), Éjjel idegen országban (*A Night Abroad*, 152, Zottoli 467, Underwood 144, Forke/3, 59, [von Zach 428, Hung 256]), Tébolyult világ (*A View of the Wilderness*, 154, [von Zach 278]), Tu Hszün-ho: Udvarhölgy sóhaja a Császári Palotában (*A Sigh in the Spring Palace*, 174), Tu Mu: Őszi éjszakán (*In the Autumn Night*, 177, Giles/1 132), Válás (*Parting [I]*, Bynner/78 277; Réz Pál mai címadásával

¹⁴⁵ Az „ül” — itt *tso*⁴ — a kínai költők jellegzetes élethelyzete, ellentétben a nyugatiakéval, mint ezt Purcell szellemesen fejtegeti, vö. PURCELL 9–10. A vers utolsó sora: *Ming*² = bright, clear, *yüeh*⁴ = the moon, *lai*² = to come, the future, *hsiang*¹ = mutual, to help, *chao*⁴ = enlighten.

¹⁴⁶ Burton Watson épp ezt az elhagyott két sort idézi Bynner — nagyon kevés — melléfogásai egyikeként, vö. WATSON:BYNNER/78 24. (A rész Waley fordításában „May we long share our odd, inanimate feast, / And meet at last on the Cloudy River of the Sky.”)

Fiatal lány), *Válás (Parting [II] 177)*, Vang Csang-ling: *Izenet egy barátommal (At Hibiscus Inn Parting with sin Chien, 180)*, Vang Han: *Részeg katonák (A Song of Liang-chou, 186, Zottoli 447, Giles/1 100, Forke/3 81)*, Vang Vej: *A Császár szeretője (The Beautiful Hsi-Shih, 200)*, *Ezüstlant (A Song of an Autumn Night, 191)*, *Remete (My Retreat at Mount Chung-nan, 195, Fletcher I. k. 129)*, *Zöld csermely (A Green Stream, 199, Lowell 123)*, Vej Jing-vu: *A Yang-csen vitorlázva (Setting Sail on the Yang-tze To Secretary Yüan, Bynner/78 233)*, *Fenyőfőz (An Autumn Night Message To Ch'iu, 206, Zottoli 444, Giles/1 97, [Hart/1 100])*.

3. A hátrahagyott műfordítások (*Idegen költők*, 1942)

(a) Újra Waley

A *Kínai és japán versek* anyagából Kosztolányi — tudunkkal — 1931. november 11-én közölt utoljára a *Pesti Hírlap Vasárnapjában*, az 1932. január 24-én induló fordításokkal már a hátrahagyott, életében kötetben meg nem jelent sorozatot kezdi el (az utolsó publikáció 1935. szeptember 22-én kelt¹⁴⁷). Az első három verscsoport Bynnertől ered; azonban itt is a kronológiai sorrenddel, Waleyvel kezdjük a szemlét.

Az *A Hundred and Seventy Chinese Poems* egyik fő adaléka — és nyeresége — itt még néhány ismert költő pár alkotása mellett a névtelenektől eredő anyag; belőle Kosztolányi hat költeményt választott; fordításai remeklések. Waley közvetítői társai itt Charles Budd, illetve Alfred Forke. Kosztolányi most is Waley szövegeivel él; utolsó közleménye utolsó versének, a *Kakasszónak (Cock-Crow Song, 30, Forke/3 7)* záró sorait idézzük:

Waley:

At a thousand gates and ten thousand doors
the fish-shaped keys turn;
Round the Palace and up by the Castle,
the crows and magpies are flying.

Forke:

Jetzt tun auf sich Tür und Tor
Und die Fischlösser davor,
Kräh'n und Elstern im Palast
Flattern um den Wall in Hast.

Kosztolányi:

A hal alakú kulcs forog tízezer kicsi kapuban,
A Palota, a Vár fölött a szarka száll, varjú suhan.

Forke — mint mindig — megkettőzi a sorszámot; a számjelzős szerkezet és a kettős helyhatározó egyezése mutatja: Waley a közvetítő. Tíz Po Csü-ji-vers is ered még a Waley-kötetből, öt illetően a fő forrás majd Waley 1919-es könyve lesz. A Waley-közvetítette versek tehát — a *Kakasszón* kívül — Co Sze („Tso Sszü”): *Bölcs a szűk utcában (The Scholar in the Narrow Street, 66)*, Ismeretlenek (Kosztolányinál Waley nyomán „Ismeretlen költő”, illetve „Ismeretlen költő a Krisztus előtti első évszázadból” jelzéssel, Réz Pál gyűjteményében „Zenepalota” gyűjtőszóval): *A régi meg az új asszony (Old and New, 35, Budd 134, Giles/4 306, Forke/3 11)*, *Árva fiú (The Orphan, 27)*, *Beteg asszony (The Sick Wife, 29)*, *Őzvegyember az asszony halála után (a Beteg asszony második része, Kosztolányi két verssé választotta szét Waley szövegét, 29–30)*, *Régi költemény („Old Poem”, 32, Budd 53; Waley tizenhat sora nála huszonnégy)*, *Mej Seng: A bölcs szava (Seventeen Old Poems [12], 45, Budd 134, Giles/4 306)*, *Po Csü-ji: Amikor betegségemben egy barátom meglátogatott (Being Visited by a Friend during Illness, 155, Pfizmayer 242)*, *A politikus (The Politician, 138)*, *Egy festőnek, aki le akart pingálni (To a*

¹⁴⁷ Réz Pál szíves közlése; a közleményt tartalmazó lapszámot már nem sikerült a könyvtárakban megtalálnunk.

Portrait Painter who desired him to sit, 146), *Nyugalomban (Ease)*, 165), *Öreg hárfa (The Old Harp)*, 125), *Örömujijongás Chen Hsiung érkezésekor (Rejoicing at the Arrival of Ch'en Hsiung)*, 119), *Vers a hatvanéves Liu Meng-te-nek (On Being Sixty)*, 161), *Virágpiac (The Flower Market)*, 127, Cranmer-Byng/2 92, Woitsch/2 54), *Yüan Chen verseit olvasgatva a hajón (On Board Ship: Reading Yüan Chen's Poems)*, 142), Tao Csien (= Tao Jüan-ming): *Árvíz (Flood)*, 79), *Idill (Poems by T'ao Ch'ien [1] 71)*, *Reggeli látogató* uo. [2], (Bernhardi/1 98, [Sung-nien Hsu 128]),¹⁴⁸ Vu-ti: *Li Fun-jen siratása (Li Fun-jen, 49, [Hart/2 42])*.

Waley 1919-es Li Po-kötetéből vagy már még inkább a *More Translations from Chinese*-ből való két Li Taj-po-vers (az utóbbiban együtt található a Li Taj-po- és a Po Csü-ji-anyag), a *Tan Csiuhoz (To Tan Ch'iu, 27, illetve 22)* és a *Tavaszi részegség (Drinking Alone by Moonlight [2])*, ez voltaképp a *Pityizálás a Holddal* folytatása, uo. 27, illetve 20, Lowell 40, Forke/3 45). A *More Translations...* fő eredménye azonban az itt lévő ötvenkét Po Csü-ji-fordítás közül nyert — és kutatásunk elől sokáig rejtőzködő — huszonegy átköltés. Ezek kettő kivételével csak Waleynél találhatók — Böhm munkái Waley pontos német másai —; az eredetizést szükségtelen levezetnünk, álljon itt mégis jelképesen a bibliográfiájával oly sokat segítő Henry H. Hart szövegével is illusztráltan az *Amikor megbénultam (Illness, 66, Hart/1 100)* második része (a költő nem érti barátai miatta érzett „tenger-nagy bánatát” — „so much sympathy” —):

Waley:

All that matters is an active mind, what is
the use of feet?
By land one can ride in a carrying-chair;
by water be rowed in a boat.

Hart:

As for travel
On land, there are carrying-chairs,
And on the water there are boats;
So, if I can but keep my courage,
What need have I of feet?

Kosztolányi:

Ugyan minek nekem a láb már? A szellem többet ér, ha jó.
Gyaloghintó elvisz a földön s a vizen elvisz a hajó.

A helymegjelölések sörrendjének különböző volta, a „matter”, illetve a „mind” tükröződése a „szellem”-ben (Hartnál csak „bátorság” áll) egyértelművé teszik — itt is — Waley forrás voltát.

A többi Po Csü-ji-átköltés: *Amikor egy rabszolgalányomat elvesztettem (Losing a Slave-Girl, 56)*, *A rest ember éneke (Lazy Man's Song, 34)*, *Betegem (Since I Lay Ill, 63)*, *Fanyar vigasz (Poems in Depression at Wei Village [II] 38, Böhm 47)*, *Félkelt a szolgám (My Servant Wakes Me, 62, Woitsch/1 42)*, *Keserű eső (Rain, 40)*, *Lemondás (Resignation, 66, Böhm 53, szinte szó szerint visszaadva Waley-t)*, *Li Csien-hez (To Li Chien, 30)*, *Liu-hoz, bolond öreg költőbarátomhoz (To Liu Yü-hsi, 62)*, *Lóhátton alva (Sleeping on Horseback, 54, Woitsch/2 93)*, *Örült vers unokaöcsémhez és unokahúgaimhoz (A Mad Poem Addressed to My Nephews and Nieces, 60)*, *Piros kályhám lángja (Parting from the Winter Stove, 54)*, *Restség és betegség (Illness and Idleness, 35)*, *Szomorkodás Wei faluban (Poems in Depression at Wei Village [I], 38)*, *Tanyázás a partmenti öreggel (Lodging with the Old Man of the Stream, 51)*, *Tar*

¹⁴⁸ Ilyés kötetében a vers második része „To Li Csau” — valójában Vej Jing-vu, erről l. a 160. jegyzetet — *Esteli esője* alá került (a tévedés az 1988-as kiadásba is áttent, vö. *Idegen költők*. Bp. (19-42; = IK) 474-475, illetve IK/88 106, 195), mint annak folytatása, a *Reggeli látogató* befejező része — „Meghat a jószágod, öregem, — feleltem” kezdettel pedig az így kétszeresére bővült *Esteli eső* folytatása itt (vö. uo. 476, ill. 195).

főmre (*On his Baldness*, 52), *Téli éjszaka* (*Winter Night*, 36), *Tréfás versezet* (*The Fifteenth Volume*, 47), *Tűnődve szállok* (*Thinking of the Past*, 58), *Vénség* (*Old Age*, 61).

(b) Bynner, továbbra is

1932 januárja és 1935 szeptembere közt hatvan verset merít Kosztolányi Bynner antológiájából, a kínai költészet közvetítését és műfordítói munkásságát Li Taj-po, Li Sang-jin, Meng Hao-zsan, Tu Fu, Vang Vej, Vej Jing-vu és sok más szerző verseinek újabb sorával gyarapítva. Az eredetet illető szórás, a választhatás itt a legnagyobb: az itt közölt remekeken oly sokan próbálták ki erejüket, mint a Klabund, illetve Wilhelm által fordított — s a fentebbiekben számbavett — darabokon.

A bizonyítás mennyiségét illetően itt is csak jelképes, illusztráló művelet lehet, szókincsbeli, mondatszerkesztési, stílisis-jelentéstani, sorhossz- és verstördelési megfelelések, illetve eltérések felmutatása. A csak Bynner által fordított szép Tu Fu-vers esetén például — *Kuei-Nien* (*On Meeting Li Kuei-nien Down the River*, 147) — Kosztolányi oly hű központozással képezi le közvetítőjét, hogy szükségtelen bármi — elvben feltételezhető — más forrást keresnünk:

I meet you often when you were visiting
princes
And when you were playing in noblemen's
halls.
...Spring passes...Far fown the river now,
I find you alone under falling petals.

Víg hercegeknél kergetőzni,
komédiázni hányszor láttalak.
...Fut a tavasz...s te most az őszi
parton magad jársz, síró fák alatt.¹⁴⁹

Vang Csang-ling *Hadiasszonyában* (*In Her Quiet Window*, 180, Giles/1 105, Oehler-Heimdinger/2 65, [Sung-nien Shu 144]) a német szöveg sortöbbletén, a francia-kínai próza voltán túl a mondatszerkesztés azonossága zárja ki a többi fordítót a lehetséges közvetítők sorából (Sung-nien Shu szövege amúgy is későbbi, mint Kosztolányié):

Bynner:

Too young to have learned what sorrow
means,
Attired for spring, she climbs to her high
chamber. ...
The new green of the street-willows is
wounding her heart —
Just for a title she sent him to war.

Kosztolányi:

Az ifju feleség most tudja, mi a bánat,
bámulja balkonán a sok zöld fűzfaágat
s fáj néki a tavasz, a könnytől nedves
ég —,
mert rangért küldte el harcolni kedvesét.

A többi fordító munkájából csak az indítást közöljük, kijelölő jelzői mellékmondatos megoldással, illetve hosszú bővített mondattal élnek: „See the young wife whose bosom ne'er has ached with cruel pain”, „Als junge Frau im Kämmerlein/ Wusst ich noch nichts von Leide”, „Dans le gynécée, la jeune femme ne connaît pas la mélancholie”.

Meng Hao-zsan verseben — *Éjszakai horgonyzás a Csien-Te folyón* (*Night-Mooring on the Chien-té River*, 108, Giles/1 51, Fletcher II. k. 150) — viszont a tartalmi — szemléleti, képalkotási — módosítás a perdöntő: csak Bynnernél billen a kép fájdalmas

¹⁴⁹ Von Zach fordításában (*Begegnung mit Li Kuei-nien im Süden des Grossen Stromes*. VON ZACH, 700): „Im Palaste des Prinzen von Ch'i, Li Chen, haben wir uns oftmal gesehen./ Wie viele Male habe ich Dich von der Halle des Eunuchen Ts'ui T'ao singen gehört!/ Gerade hier in der schönen Landschaft des Stromes/ Zur Zeit wenn die Blüten fallen, treffe ich wieder mit Dir zusammen.”

nosztalgiával jelenből múltba, s láttatja ezt a múltat eget-földet egymásba játszó-
nak:

While my little boat moves to its mooning
of mist,
And daylight wanes, old memories be-
gin...
How wide the world was, how close the
trees to heaven,
And how clear in the water the nearness
of the moon!

Míg a ködös révben hajóm leng mint kísér-
tet,
gondolkodom arról, ami valaha volt...
Mily nagy volt a világ, a fák az égig értek
s a fényes vízre mily közel hajolt a hold.¹⁵⁰

S végezetül — dolgozatunk eredeztető munkájának befejezésekként — a legvégle-
tesebb példát idézzük; Li Taj-po emlékezetes versét vizsgálva tizenöt nyugati átköltés
közül kell eljutnunk az illetékeshez, Bynnerhez; a költemény a *Búcsú barátomtól* (*A Fa-
rewell to a Friend*, 57, Gautier/1 24, Zottoli 457, Giles/1 70, Hauser/1 II. k. 12, Pound
29, Fletcher II. k. 7, Forke/1 30, Belpaire 28, Lowell 50, Shigeyoshi 94, Bethge/2 38,
Wilhelm/2 146, di Giura 64, Hart/1 12):

Bynner:

With a blue line of mountains north of the
wall,
And east of the city a white curve of water,
Here you must leave me and drift away
Like a loosened water-plant hundred of miles...
I shall think of you in a floating cloud;
So in the sunset think of me.
...We wave our hands to say good-bye,
And my horse is neighing again and again.

Kosztolányi:

Ott fűnn fehérlik kék hegyeknek orma,
Itt víz fehérlik, halvány csillogás.
Indulsz tehát s mérföldeken sodorva
ingosz alább, mint árva vízísás.
Felhőt ha látok majd, te jutsz eszembe,
alkonyt ha látsz majd, gondolj én reám.
Búcsúra int a kéz, könny forr a szembe
Idegesen nyerít a paripám.

Az általunk kurzívan jelölt szakasz — 3-6. sor — első képét kétféleképpen értelme-
zik a fordítók: sodródó (vízi) növényről, illetve távozó vitorláról (vitorlásról) esik szó. Az
eredeti mindkét tolmácsolást megengedi: *Tzu*³ = this, one, *ti*⁴ = the earth, the gro-
und, a place *zi*¹ = one, alike, *wei*¹ = for, because, *pich*² = to separate, to part/ *Ku*¹
= fatherless, solitary, *p'eng*² — kulcsszavunk — = a plant, whose are winged, to flut-
ter about, illetve Chinese mat sail of a vessel¹⁵¹, *wan*⁴ = ten thousand, *li*¹ = the third
of a mile, *cheng*² = to go, to proceed.¹⁵² A vitorla-változattal élők, illetve a mindket-
tőt mellőzők eleve számításán kívül esnek, így Gautier („tízezer mérföldet kószálsz”),
Giles („fehér vitorla egyedül úszik”), Forke („messze kóborolsz mostantól, kíséret nél-

¹⁵⁰ Misztikus árnyalást Fletchernél is találunk: az eltűnő nap miatti szorongást fejezi ki a máso-
dik sorban („The sorrows of absence the sunset brings back”), Gilesnél a haldokló nap végzetéhez
viszi közelebb a költőt („And mourn the dying day that brings me nearer to my fate”), az ere-
detiben e sor: *Jih*⁴ = sun, day, *mu*⁴ = evening, sunset, *k'o*⁴ = a guest, a stranger, *ch'ou*² =
melancholy, sad, fearful, *hsin*¹ = new, fresh, recent; a továbbiak: *Yeh*³ = a waste, a desert,
*k'uang*⁴ = a vacant, waste, empty, *t'ien*¹ = heaven, the sky, a day, *ti*¹ = to bend down, to incline
low, *shu*⁴ = tree, to plant/ *Chiang*¹ = a river, *ch'ing*¹ = pure, honest, clear, *yüeh*⁴ = the moon,
the lunar moon, *chin*⁴ = near, in time or place, *jen*² = a man.

¹⁵¹ Szenemmel alig különböztethető meg a két karakter; bambusz-szógyökkel — Bánya Sándor
értelmezése szerint — vitorla, növény (virág) gyökkel növényjelentéssel.

¹⁵² Bárdi László nyersfordításában: „Egy(etlen) vitorla tízezer li-t megy.”

kül"), Fletcher („magányos vitorlád küzd az árral"), Wilhelm („magányosan húz hajója a messzeségbe"), Hart (ő a felhőket tekinti evezősöknek az ég kék óceánján). Az esendőbb — s így talán emberibb — (vízi)növény-kép a többinél jelentkezik: Zottolinál („a hely, ahol a magányos conysa¹⁵³ tízezer stádiumot halad"), Hausernél („magányosan, mint az üröm — wie der Beifuss — házol tova"), Poundnál / „a holt fű — of dead grass — ezer mérföldjét kell menned"), Lowellnél („a magányos vizinövények — the lonely water-plants — tízezer li-t mennek"), Shigeyoshinál („és te méz tízezer mérföldet, lefelé sodródva gyökértelen vízfűként — Like an unrooted water-grass"), di Giuránál („és nekem úgy tűnik, hogy mint egy szalmaszál — come un filo di paglia — messze méz ezer mérföldre") és — idéztük — Bynnernél. A másik, a felhő — lenyugvó nap — képpárt (5-6. sor, az eredetiben Fu^2 = to float, to swim, volatile, fleeting, $yün^2$ = clouds, yu^2 = to tramble, to travel, $chieh^4$ = maimed, alone, f^4 = a thought, an idea, sentiment / Lao^4 = the fall of the leaf¹⁵⁴, jih^4 = sun, day, ku^4 = the cause of reasons of a thing, old, $jén^2$ = a man $ch'ing^2$ = passions, emotions¹⁵⁵) illetően csak a megmaradtaknál kell időznünk — bár a többiek megoldásai sem érdektelenek —, így Zottolinál („a futó felhők a vándor urat reprezentálják, a lemenő nap eme ember barátjának érzelmeit"), Hausernél („felhőként úszol tova, vidám kedvem napként süllyed"), Poundnál („a gondolat hasonló a széles-tág-úszó felhőhöz, a naplemente a régi ismerősök válásához"), Lowellnél (a felhő azonosítatlan, a lemenő nap a költő barátját jelképezi), Shigeyoshinál (mind a felhők, mind a nap a költő vágyakozását fejezik ki barátja után), di Giuránál („messze méz [...] mint a futó felhő a szél előtt, / most öreg barátodnak távozásod [úgy] tűnik, [mint] egy naplemente visszatérés nélkül"). A finom egymásra vonatkoztatás — a futó felhők és a lemenő nap látványa kölcsönösen fel kell hogy idézze eztán az egymástól elszakadt két barátban a másik emlékét — csak Bynner leleménye, ezt veszi át Kosztolányi.

A Bynner-közvetítésű versek az *Idegen költőkben* tehát — a fentiekén kívül — a következők: Csang Hu: *Honvágy* (*She Sings an Old Song*, 11), C sien Csi: *Japáni pap, lampionnal* (*Farewell to a Japanese Buddhist Priest Bound Homeward*, 18, Fletcher II. k. 164), Csang Pi: *Örök tavaszi hold* (*A Message*, 13, Giles/1 160), Jüan Csen: *Pünkösdi rózsza* (*The Summer Palace*, 215), Li Csi: *Régi nőta* (*An Old Air*, 47), Li Ji: *Rövid, boldog találkozás sógorommal* (*A Brief but Happy Meeting With My Brother-in-Law*, 88), Li Taj-po („Li Po"): *Az ő erkélye* (*A Song of Pure Happiness* [I], 55), *Izenet Meng Hao-jannak* (*A Message to Meng Hao-jan*, 56, Fletcher II. k. 25, Belpaire 45, Shigeyoshi 88; a harmadik sor Kosztolányinál két változatban¹⁵⁶), *Keserű szerelem* (*A Bitter Love*, 53, Gautier/1 67, Giles/1 74, Hauser/1 II. k. 33, Heilmann 50, Lowell 91, Hammond 125, Wilhelm/2 145, Purcell 30, Forke/3 56), *Örökkévaló bánat* [I-II] (*Endless Yearning* [I-II], 69, Wilhelm/2 145; nála csak a költemény I. része), Li Sang-jin: *A névtelen kedvesnek* (*To One*

¹⁵³ Zottoli jegyzete: „Conysa, qui maturius arescit, et a vento facile diffilatur, peregrinantis est imago". ZOTTOLI 457; *Conysa*ra gondol Couvreur is, nála a $p'eng^2$ ($p'öung$) növény-jelentésben: „Nom d'une plante dont le vent met les feuilles en désordre, et emporte la graine qui est munie de duvet ou d'une aigrette; conysa? désordre, trouble(...)", vö. COUVREUR 709. A *conysa*ról l. még: Karl Ernst GEORGES, *Ausführliches Lateinisch-deutsches Handwörterbuch*. Hannover und Leipzig, 1913. I. k. 167, II. k. 411 (Itt a *conysa* előfordulása a latin klasszikusok műveiben).

¹⁵⁴ A *lao^4* bővebb értelmezését Couvreur-nél találtuk meg (ott *lō*): chute des feuilles, tomber, descendre, baisser, diminuer, déchoir, disparaître, se dissiper, vö. COUVREUR 535.

¹⁵⁵ Bárdi László értelmezésében: „Sétál(ó) felhő(k) utaz(nak) (a) te (tiéd) gondolat(ok). Lenyugszik(-vó) nap öreg barát(nak) (az) érzés(e)."

¹⁵⁶ „pozsgás fiúként is fenyvest akartál", illetve „kalap helyett akartál fákat", vö. PHV 1932. júl. 24. 5. illetve IK 447. (Bynnernél: „Renouncing in rudy youth the importance of hat and chariot", Waley 1950-es szövegezésében: „With youth in your cheeks you spurned Carriage and Cap", vö. WALEY/50 11.)

Unnamed [I], 80), *A névtelennek* (azonos című másik sorozat [II]), *Nincs nála...* (*There Is Only One*, 74), *Ódon rege* (*To One Unnamed* [II], 80); *A névtelen kedvesnek* folytatása), *Zarándok* (*North Among Green Vines*, 78), Liu Cung-jüan (Kosztolányinál elírásból „yaan”): *Havas folyó* (*River Snow*, 97, Fletcher II. k. 151, Wilhelm/2 89), *Óreg halász* (itt a Cung-[Csung-] tévesen „Csang”; *An Old Fishermann*, 99), Liu Csang-csing: *Alkony a zarándok kalapján* (*On Parting with the Buddhist Pilgrim Ling-ch'ê*, 89), *Lantos* (*On Hearing a Lute-Player*, 89, Fletcher II. k. 114), *Összel zarándokok között* (*Climbing in Autumn for a View from the Temple on the Terrace of General Wu*, 90; Kosztolányi *Pesti Hírlap* Vasárnapja-beli közleményében — 1932. jún. 12. — helyesen, Illyés — és nyomán Réz Pál gyűjteményében Liu Csang Jüan), *Újév napján idegenben* (*New Year's at Ch'ang-scha*, 92; hasonlóan tévesen Liu Csung-jung névvel; δ a következő költő), Liu Csung-jung: *Lovaskatona bűje* (*A Trooper's Burden*, 94), Liu Fang-ping: *Leány, virágföretegben* (*Spring Heart-Break*, 95, Giles/1 154, Forke/3 100, Oehler-Heimdinger/2 70), Lu Lun: *Isten-hozzád To Li Tuanhoz* (*A Farewell to Li Tuan*, 59; Kosztolányi — szórakozottságból — a „to” előjárószót is belevette a címbe), Meng Ha-zsan: *Az üldözött* (*Taking Leave of Wang Wei*, 112), *Elhagyottan* (*On Returning at the Year's End to Chung-nan Mountain*, 110), *Nyári éjjel* (*In Summer at the South Pavilion*, 114, Giles/1 50, L. Cranmer-Byng/2 45, Budd 77, Oehler-Heimdinger/2 45, Bethge/1 18, Hauser/3 11, Wilhelm/2 139, Forke/3 28, [Hart/2 100 — ?—]),¹⁵⁷ Sze-kung Su („Ssü k'ung Shu”): *Barátomhoz a forradalomban* (*To a Friend North after the Rebellion*, 133), *Mikor Lu Lun unokaöcsém hozzám szállott* (*When Lu Lun My Cousin Comes for the Night*, 132), To Li-csau I. Vej Jing-vu, Tu Fu: *A Fény Udvarhölgye* (*Thoughts of Old Time* [I], 157, [von Zach 565, Hung 236]), *Éjszaka az őrtoronyban* (*Night in the Watch-Tower*, 156, Fletcher II. k. 87, Underwood 25, [von Zach 581, Hung 238]; a nagyszerű költemény kínai eredetije is megtalálható Kiang Kang-hu bevezetőjében — vö. Bynner XXXII–XXXIII —, így itt jól érzékelhető Bynner emlékezetes versbefejezésének továbbalkotott volta¹⁵⁸), *Éjszakai virrasztás a Császári Palota Bal Udvarában* (*A Night-Vigil in the Left Court of the Palace*, 149, Zottoli 459, Gautier 142, Fletcher II. k. 97, [von Zach 127, Hung 125]), *Ének King-sun úrhölgyről, a törtáncosnőről, növendékének ajánlva* (*A Song of Dagger-Dancing To a Girl-Pupil of Kung-sun*, 167, [von Zach 670, Hung 251]), *Fáradt agg a hegyen* (*A Long Climb*, 155, Fletcher II. k. 85, Bethge/2 51, [von Zach 639, Hung 248]), *Felcségem holdsugarban* (*A Moonlight Night*, 148, Lowell 118, Underwood 11, [von Zach 86, Hung 101]), *Forradalom után* (*Taking Leave of Friends on My Way to Hua-chou*, 149, [von Zach 145, Hung 131]), *Háború után* (*A Spring View*, 148, [von Zach 89, Hung 105]), *Hitves, egyedül szépségével* (*Alone in Her Beauty*, 159, Gautier/2 812, M. A. Canini, in: Chini 169, Ball 547, Bethge/2 44, [von Zach 169, Hung 148]), *Mikor Li Po-t álomban láttam I–II* (*Seeing Li Po in a Dream I–II*, Zottoli 497, Fletcher II. k. 93, Underwood 33, Bethge/2 56 — csak az I. rész —, Forke/3 65, [Sung-nien Hsu 163, von Zach 185, Hung 134]), *Wei barátomnál* (*To My Retired Friend Wei*, 158, Zottoli 497, Grube 287, Underwood 191, Forke/3 60, [von Zach 23, Hung 139]), Tu Mu: *Az arany völgy kertje* (*The Garden of the Golden Valley*, 97), *Éjjel a csapszékben* (*A Night at a Tavern*, 98), Tu Sen-jen (Tu Fu nagyapja): *Vándor tavaszi dala* (*On a Walk in the Early Spring*, 179), Vang Csang-ling: *Egy határe-rődnél* (*Under a Border-Fortress*, 183), Wang Po: *Búcsú Tu előjárótól, akit Su-ba helyeztek* (*Farewell to Vice-Perfect Tu Setting for His Official Post in Shu*, 187, Zottoli 463), Vang Vej: *Búcsúzkodás* (*At Parting*, 198, d'Hervey-Saint-Denys 201, Giles/1 54, Heilmann 18,

¹⁵⁷ Kosztolányi kihagyta (kifelejtette?) a harmadik-negyedik sort: „I loosen my hair to enjoy the evening coolness/ And open my window and lie down in peace.”

¹⁵⁸ Szó szerint (a háborús őrjöngés megrázó képei után): „Human affairs (in) messages (and) letters may let it be silent (and) solitude”, Bynnernél és Kosztolányinál: „Hush for a moment, O tumult of the world”, „Csitt, percre csitt, te tébolyult világ.”

Bethge/1 19, Chini 62, Wilhelm/2 141, Böhm 22, Hart/1 14), *Ének a loyangi parasztlányról* (A Song of a Girl from Lo-yang, 201), *Őszi este a hegyekben* (An Autumn Evening in the Mountain, 192, Fletcher I. k. 132, Wilhelm/1 141, más befejezéssel), *Remete-lakomban hosszú eső után* (In My Lodge at Wang-ch'üan after a Long Rain, 197 [Sung-nien Hsu 145]), *Válasz Csang kapitánynak* (Answering Vice-Perfect Chang, 193), *Vej Jing-vu: Esteli eső* (A Farewell in the Evening Rain To Li Ts'ao, Bynner/78 232; Kosztolányi elnézte a címet, s az ajánlás címzettjét emelte ki szerzőként: „To Li Csau: Esteli eső”, s a vers így szerepel mind a mai napig¹⁵⁹), *Feng Csu-val való találkozásom* (On Meeting My Friend Feng in the Capital, 210), *Harangszó Jü-Yi tartományban* (Mooring at Twilight in in Yü-yi District, 210), *Kislányomhoz, amikor férjhezadtam egy Yang-családhoz* (To My Daughter on Her Marriage into the Yang Family, 210, Lowell 128), *Ven Ting-jun: Nő, egyedül* (She Sighs on Her Jade Lute, 213).

(c) Egy alkalmi forrás: Woitsch

Po Csü-ji Eperfáját (*Der verdorrte Maulbeerbaum*, Woitsch/2 24) — készítette utolsó, gyérülő kínai közleményei közé esik — Woitsch 1925-ös kötete alapján készíti Kosztolányi. Az itt lévő hetvenhárom fordítás többsége „szabad, ritmikus mértékben íródott”, Dr. Delphy stilisztikai javításait figyelembe véve; e verset — néhány másikkal együtt — Woitsch szeplőtelen zártsgú formába öntötte, méltón szólaltatva meg a sehol másutt nem található költeményt.

Am Bergrand steht ein alter Baum.
Der ist verdorrt seit vielen Tagen.
Sein Kern ist schwarz, seit ihn der Blitz
geschlagen.
Und doch erscheint noch frisch der Rinde
Braun.
So gibt es viele, die ein Leid ertragen
Und nichts davon in ihrem Äußern klagen.

Künn az uton száraz eperfa áll,
már rég nem él, lebírta a halál.
A héja zöld még, friss nedvektől éled
s halott szívébe férgek foga ás.
Olyan, mint a bánat-sujtotta lélek.
Őt sem kívülről érte a csapás.

4. A föl nem derített (deríthető?) forrású versek

Végezetül is maradt öt ilyen Kosztolányi-fordítás. A *Kínai és japán versekből* Vu Ti császár verse, *A folyón* (a költemény hosszabb formában több szövegezésben is felbukkant, így például Forkénél — *Flussfahrt*, Forke/1 8 —, Hausernél — *Ruderlied*, Hauser/3 9 —; talán egy rövidített-módosított változatból merített a költő), két Tu Fuval jelzett („Thu Fu”) négysoros vers, a *Kedves a tóban* és a *Kikelet* (von Zach és Hung együttesen majd kétezer versre rúgó gyűjteményében nyomuk se volt¹⁶⁰), valamint „Pai, császári titkár” nyolcsoros, a *Fővárosi barátomhoz* (a szerzőnek még a nevével sem találkoztunk egyik forrásunkban sem). Az *Idegen költőkből* Tung Csiu-niang IX. századi költő verse, az *Aranyhímes ruha* maradt közvetítő nélkül. („Sose kívánj aranyhímes ruhát,/ százszorta szebb annál az ifjúság./ Tépd a virágot, mert ha vársz te — jaj —/ már száraz is a galy.”) Angol átköltése Giles második nagy gyűjteményében megtalálható, de lényegesen nagyobb sorhosszai nem teszik valószínűvé felhasználását.¹⁶¹

¹⁵⁹ Vö. *Vasárnap. Kínai versek*. PHV, 1932. nov. 6.5, IK 475, IK/88 II. k. 195. (Így érvénytelen az utóbbi gyűjtemény feltételezése „To Li-csau” XIX–XX. században éltéről, vö. uo. 596.)

¹⁶⁰ A három vers Wilhelm három — irodalomtörténetéből vett — versével és egy Po Csü-ji-Waley-szöveggel szerepel együtt, vö. *Vasárnap. Kínai versek*. PHV, 1931. ápr. 13.

¹⁶¹ „I would not have thee grudge those robes/ which gleam in rich array. // But I would have thee grudge the hours/ of youth which glide away.// Go pluck the blooming flower betimes,/ lest

III. Összegezésül, a további munka elé

Kosztolányi 1914 és 1935 között kétszázötvenhat kínai verset fordított magyarra. Az elérhető összes nyugati — angol, amerikai, francia, olasz, német, latin — közvetítő szöveg felkutatásával és számbavételével sikerült — öt verset kivéve — egyértelműen megállapítanunk a költő forrásait, központosítási, vessorterjedelmi, szókincsbeli, jelentés-stilisztikai, mondattani egybeesések, illetve különbözőségek révén. Így Kosztolányi az 1914-es *Modern költők* két kínai versét Hans Bethge kötetéből nyerte, a gyűjtemény 1921-es, bővített kiadásának egy szövegét szintén onnan, az ott frissen közölt hat „háborús vers” Klabund 1914-es antológiájából való. Az 1931-es önálló kötetben, a *Kínai és japán versekben* is találunk még hat Klabundtól szerzett költeményt, valamint a kiváló német tudós, Richard Wilhelm 1922-es, illetve 1926-os könyveiből merített hét fordítást, a fő forrás itt azonban már a mindmáig legjelentősebb angol sinológus, Arthur Waley 1918-as, *A Hundred and Seventy Chinese Poems* című műve, illetve az amerikai költő, Witter Bynner máig is élő, ott felül nem múlt munkája, a *The Jade Mountain*. Az ezt követő — és kötetben csak 1942-ben napvilágot látó — Kosztolányi-fordítások forrása még mindig Waley antológiája, illetve 1919-es újabb könyvének — *More Translations from the Chinese* — Po Csü-ji-anyaga és újra csak a versek túlnyomó többségét adó Bynner. Egy verset L. Woitsch 1925-ös kötetéből nyert a költő. Hála rangos forrásainak Kosztolányi a kínai líra mindkét nagy korszakából meríthetett, s páratlan változatosságban mutathatta fel e költészet remekeit magyar olvasóinak. Hogy sáfárkodott a költő a nyugati fordítók tollán eleve módosult-színeződött anyaggal? — erre a kérdésre következő dolgozatunkban szeretnénk majd felelni.

Ervin Zágonyi

LES TRADUCTIONS DE POÉSIES CHINOISES DE KOSZTOLÁNYI

Entre 1914 et 1935 Kosztolányi avait traduit 216 poésies chinoises en hongrois. Recherchant tous les textes intermédiaires occidentaux — anglais, américain, français, italien, allemand, latin — nous avons réussi de définir les sources du poète, sauf dans le

when thou com'st again // Alas upon the withered stem/ ne blooming remain." *Golden Sands*, GILES/3 381. Kosztolányi szövegét l. még Bynnerből és egy Waley-ből vett verssel; PHV, 1932. jún. 6.5. — Munkám lezárása után kaptam kézhez S. Wells Williams professzor másfél ezer oldalas, Kínát ismertető könyvét, *Si King*-, ballada- és farce-szemelvényekkel, meg egy Li Taj-pórról szóló történettel, G. Burssens holland nyelvű, de Harlez, Ellissen, Bethge és Klabund műveire épülő, őket szinte szó szerint visszaadó rimes fordításkötetét (a *Vándor* utolsó sora például Klabund nyomán „Buig het hoofd — ik denk aan m'n zwerversdoel...”), valamint Bynner válogatott leveleit, hivatkozásokkal munkájára, fordítótársaira. Vö. S. Wells WILLIAMS, *The Middle Kingdom*. I. II. k. New York, 1882., ill. 1904. (Museum für Völkerkunde, Leipzig; = WELLS WILLIAMS); G. BURSENS, *de Jadefruit*. Antwerpen, 1919.; (= BURSENS); Witter BYNNER, *Selected Letters*, a 128. jegyzetben id. sorozat V. kötete (= BYNNER/78/5). S végül megérkezett Tsen Tsonming még várt két kötete is; az egyik kínai tárgyú alkalmi írásait, beszédeit tartalmazza, benne a *Legyző őszel* — a kínai költőnőkről szóló cikkben (TSEN TSONMING, *Une Goutte d'Eau*, Paris — Lyon, 1925.; Biblioth. de la Ville Lyon; = TSEN-TSONMING/2), a másik száz négysoros verset ad, itt tizenkilenc költemény egyezik meg Kosztolányi anyagával; a költő valószínűleg nem jutott hozzá e szép — és ritka — kiadványhoz; itt a *Kuei-Nien* (*Rencontre de Li Koe-lien*) szövegét adjuk: „Au palais du Prince Tsi, maintes fois je vous ai vu,/ Et dans le salon du Tchoé-giao, je vous ai souvent entendu,/ C'est en cette merveille de Tsien-nain,/ Au moment ou les fleurs tombent, que de nouveau je vous rencontre!” (*Rêve d'Une Nuit d'Hiver*, Lyon — Paris, 1927. 41; = TSEN-TSONMING/3)

cas de cinq pièces, à l'aide des identités et des différences du centrage, de l'extension des vers, du lexique, du syntaxe, du stylistique et de la sémantique. Le volume *Modern költők* (Poètes modernes), paru en 1914, contient deux poésies chinoises, prises dans l'anthologie de Hans Bethge, dans l'édition de 1921 du volume le poète a pris encore un texte de la même collection, tandis que „les six poésies de guerre” proviennent de l'œuvre de grand effet de Klabund, paru en 1914, le *Dumpfe Trommel und berauschte Song*. Dans son volume indépendant de 1931, *Kínai és japán versek* (Poésies chinoises et japonaises), on trouve encore six pièces de Klabund, ainsi que sept traductions d'après les volumes de 1922 et de 1926 de Richard Wilhelm. La source principale de ce volume est déjà l'ouvrage de l'excellent sinologue anglais, Arthur Waley, paru en 1918 sous le titre de *A Hundred and Seventy Chinese Poems*, et encore le volume à grand succès de l'américain Witter Bynner, *The Jade Mountain*. La source des traductions suivantes de Kosztolányi, parues en volume seulement en 1942, est toujours l'œuvre de Waley, y compris les pièces de Po Kii-yi, de son volume de 1919 — *More Translations from the Chinese*, à côté de la majorité des poésies prises de Bynner. Une poésie provient du volume de L. Woitsch.